

Noam Chomsky

Makt och motstånd

Utdrag ur kapitlet *"Objektivitet och liberal vetenskap"* – avsnittet som behandlar spanska inbördeskriget.

II

De exempel på kontrarevolutionär underkastelse som jag hittills återgett har huvudsakligen hämtats från statsvetenskapen och studiet av internationell, framför allt asiatisk politik – i det stora hela tämligen bedrövligen grenar av amerikansk vetenskap och så nära ligger med amerikanska imperialistiska målsättningar att det knappast förvånar en att konstatera den vittutbredda frånvaron av civiliserade normer. I början av denna diskussion nämnde jag emellertid ett mera generellt spørsmål. Om det är plausibelt att ideologin i allmänhet gör tjänst som en täckmantel för egenintresset är det också naturligt att förutsätta att intellektuella i sin uttolkning av historien eller formulering av politiska riktlinjer ådagalägger en benägenhet att anta en av elittänkande präglad ståndpunkt, att fördöma folkrörelser och massdeltagande i beslutsprocesser och att tvärt om snarare betona nödvändigheten av en övervakning av dem som besitter det kunnande och den förståelse som (efter vad de påstår) fordras för att leda samhället och kontrollera de sociala förändringarna. Detta är näppeligen någon ny tanke. Ett väsentligt inslag i den anarkistiska kritiken av marxismen för ett århundrade sedan var följande förutsägelse, här återgiven i Bakunins formulering:

Enligt Marx' teori måste folket inte bara inte tillintetgöra [staten] utan stärka den och helt ställa den till sina välgörarens, övervakarens och lärares disposition – det kommunistiska partiets ledare, nämligen Marx och hans vänner, som kommer att skrida till verket för att befria [mänskligheten] på sitt eget sätt. De kommer att samla regeringens tyglar i starka händer eftersom det okunniga folket måste ställas under utomordentligt fast övervakning, de kommer att etablera en enda statsbank och där koncentrera all kommersiell, industriell, agrikulturell och till och med vetenskaplig produktion och därpå dela massorna i två arméer – den industriella och den agrikulturella – under direkt befäl av statsingenjörerna, som kommer att bilda ett nytt privilegierat vetenskapligt-politiskt stånd.(47)

Man slås onekligen av likheten mellan denna förutsägelse och Daniel Bells tidigare citerade, nämligen den förutsägelsen att "inte bara de bästa begåvningarna" i det nya postindustriella samhället "utan slutligen i hela komplexet av social prestige och social status kommer att ha sina rötter i de intellektuella och vetenskapliga samfundet".(48) För att dra ut jämförelsen ytterligare något grälla frågan huruvida vänsterflygelns kritik av det leninistiska elittänkandet under högst olikartade förhållanden kan tillämpas på den liberala ideologin inom den intellektuella elit som aspirerar på en dominerande roll i ledningen av välfärdsstaten.

1918 hävdade Rosa Luxemburg att det bolsjevikiska elittänkandet skulle leda till en samhällsform i vilken endast byråkratin skulle förbli ett aktivt element i samhällslivet – även om det nu skulle vara den statssocialistiska "röda byråkratin", vilken Bakunin redan långt tidigare hade betecknat som "den avskyvärdaste och fruktansvärdaste lögn som åstadkommits i vårt århundrade".(49) En verklig social revolution kräver en "andlig omvandling bland de massor som under århundraden förnedrats av ett borgerligt klasstyre", (50) "det är endast genom att ända till de allra sista rotträdarna rycka upp lydaktighetens och servilitetens vanor som arbetarklassen kan vinna förståelse för en ny form av disciplin, en självdisciplin som har sin grund i ett fritt samtycke". (51) 1904 skrev hon att hon förutsåg att Lenins organisatoriska föreställningar skulle "förslava en ung arbetarrörelse till en intellektuell elit, fylld av maktbegär ... och förvandla den till en robot, manipulerad av en centralkommitté".(52) I 1918 års bolsjevikiska elitdoktrin såg hon ett försvagande av den skapande, spontana, självkorrigerande makten hos den massaktion som efter vad hon hävdade var den enda som kunde

lösa den sociala rekonstruktionens tusentals problem och åstadkomma den andliga omvandling som är själva kvintessensen i en verklig social revolution. Allt eftersom den bolsjevikiska praxisen stelnade till dogmer blev fruktan för folkliga initiativ och spontana massaktioner som inte stod under ledning och kontroll av den vederbörligen sammansatta spetsen till ett dominerande inslag i den så kallade ”kommunistiska” ideologin.

Antagonism mot massrörelser och sociala förändringar som inte står under kontroll av privilegierade eliter är likaså ett framträdande drag i samtida liberal ideologi.” Dess utrikespolitiska uttryck tar den form som tidigare skildrats. Som en avslutning på denna diskussion av motrevolutionär underkastelse skulle jag vilja utreda hur i ett tämligen avgörande fall just denna sida av amerikansk liberal ideologi kan skönjas till och med i uttolkningen av händelser i en gången tid i vilken amerikansk inblandning varit tämligen obetydlig och i ett historiskt verk av mycket hög klass.

1966 gav American Historical Association sitt vart annat år utdelade pris för det bästa verket om europeisk historia till Gabriel Jackson för dennes studie av Spanien under 1930-talet.(54) Det är inte tu tal om att Jacksons bok är en av de bästa av det dussintal som behandlar denna period, och jag ifrågasätter inte att utmärkelsen var välförtjänt. Spanska inbördeskriget är en av de mest betydelsefulla händelserna i modern historia och därtill en av de mest grundligt studerade. I detta krig kan vi konstatera den växelverkan mellan krafter och idéer som har dominerat europeisk historia ända sedan det industriella genombrottet. Vad mera är: Spaniens relationer till stormakterna påminner i många avseenden om de länders som nu brukar gå under namnet tredje världen. Händelseutvecklingen under spanska inbördeskriget ger alltså i vissa avseenden en antydning om vad framtiden kan komma att bära med sig allt eftersom revolutioner inom tredje världen störtar traditionella samhällen, hotar imperialistisk dominans, skärper rivaliteten mellan stormakter och driver världen farligt nära ett krig, som, om det inte kan undvikas, förvisso kommer att innebära den moderna tidens slutgiltiga katastrof. Skälet till att jag önskar undersöka en bemärkt liberal analys av spanska inbördeskriget är följaktligen tvåfaldigt: för det första på grund av själva händelseförloppet inneboende intresse, för det andra på grund av den insikt som denna analys kan leda fram till med avseende på det bärande elitänkande, som jag tror vara av avgörande betydelse för det fenomen som den motrevolutionära underkastelsen utgör.

I sin studie av den spanska republiken gör Jackson inga försök att dölja sitt eget ståndpunktstagande till förmån för en liberal demokrati representerad av sådana gestalter som Azaña, Casares Quiroga, Martinez Barrio(55) och de övriga ”ansvarskännande nationella ledarna”. Med detta ståndpunktstagande representerar han en stor del av den liberala vetenskapen. Man kan på goda grunder påstå att gestalter av det slag som här nämnts skulle stödjas av amerikanska liberaler där så är möjligt i Latinamerika, Asien eller Afrika. Vidare gör Jackson inga nämnvärda försök att dölja sin motvilja mot den folkliga revolutionens krafter i Spanien eller deras målsättningar.

Det förringar inte värdet av Jacksons studie att hans uppfattning och sympatier framförs så klart och otvetydigt. Tvärt om ökas värdet av hans verk sett som en tolkning av historiska händelser av den omständigheten att författarens ståndpunktstagande så klart och tydligt framhålls. Men jag anser att det kan påvisas att Jacksons redogörelse för den folkliga revolution som inträffade i Spanien är missvisande och delvis direkt orättvis och att den brist på objektivitet som framkommer är utomordentligt betydelsefull så tillvida att den är karakteristisk för den attityd som intas av liberala (och kommunistiska) intellektuella visavi revolutionära rörelser som i huvudsak är spontana och endast helt löst organiserade, samtidigt som de framsprungit ur de egendomslösa massornas djupt kända behov och ideal. Det ingår i vetenskapens konventioner att bruket av den terminologi som förekommer i den föregående meningen ådagalägger naivitet och oklar sentimentalitet. Dessa konventioner stöds emellertid

snarare av ideologisk övertygelse än av historiska fakta eller undersökningar av samhällslivets fenomen. Denna övertygelse vederläggs, anser jag, av sådana händelser som den revolution vilken sommaren 1936 svepte fram över stora delar av Spanien.

Förhållandena i Spanien under 1930-talet motsvaras förvisso inte på andra håll i vår tids underutvecklade värld. De begränsade informationer vi förfogar över i fråga om folkliga rörelser i Asien antyder inte desto mindre tydligt vissa likartade drag som är förtjänta av ett betydligt allvarligare och välvilligare studium än de hittills har blivit föremål för.(56) Otillräckliga upplysningar gör det vanskligt att försöka närmare utveckla eventuella jämförelser av detta slag, men jag anser att det är fullt möjligt att konstatera fortbestående tendenser i både de liberala och kommunistiska intellektuellas reaktioner på den sortens massrörelser.

Som jag redan tidigare framhållit är det spanska inbördeskriget inte bara en av den moderna historiens avgörande händelser utan också en av de mest ingående studerade. Trots detta föreligger förvånansvärda luckor. Under de månader som följde på Francos uppror i juli 1936 inträffade en social revolution av dittills aldrig skådad omfattning i en mycket stor del av Spanien. Den hade ingen ”revolutionär ledning” och tycks i stort sett ha varit en spontan rörelse som engagerat massor av arbetare från både städer och landsbygd i en radikal omvandling av rådande sociala och ekonomiska förhållanden med påtaglig framgång tills den krossades med våld. Denna i huvudsak anarkistiska revolution och den omfattande sociala omvandling som den lyckades åstadkomma behandlas i på senare tid utgivna historiska studier som ett slags förvillelse, ett besvärligt hinder i vägen för en framgångsrik ledning av kriget för att rädda den borgerliga regimen undan Francos uppror. Många historiker skulle förmodligen hålla med Eric Hobsbawm(57) om att den sociala revolutionens *misslyckande* i Spanien ”berodde på anarkisterna”, att anarkismen var ”en katastrof”, ett slags ”moralisk gymnastik” utan några som helst ”konkreta resultat”, i bästa fall ”ett djupt gripande skådespel för alla som studerar folklig religion”. Den mest omfattande historiska studien av den anarkistiska revolutionen(58) är relativt otillgänglig och varken dess författare, som numera lever i Sydfrankrike, eller de många flyktingar som aldrig kommer att skriva några memoarer men som skulle kunna lämna ovärderliga personliga vittnesmål har av allt att döma konsulterats av författarna till de mera betydande historiska arbetena.(59) Den enda hittills offentliggjorda dokumentsamlingen rörande kollektiviseringen(60) har bara publicerats av ett anarkistiskt tryckeriföretag och är följaktligen endast med svårighet tillgänglig för den vanlige läsaren och har också mycket riktigt sällan konsulterats – den nämns exempelvis inte i Jacksons bibliografi trots att Jacksons arbete avser att vara både en social och politisk, inte uteslutande en militär historia. Denna uppseendeväckande sociala omvälvning förefaller i själva verket i stort sett ha fallit ur minnet. Det spanska inbördeskrigets drama och patos har ingalunda förbleknat, vilket bland annat bestyrks av det intryck som filmen ”Mourir à Madrid” gjorde för några år sedan. Men i denna film finner man (som Guérin påpekar) inte ett ord om den folkliga revolution som i så stor utsträckning hade omvandlat det spanska samhället.

Jag avser här att ägna mig åt händelseutvecklingen 1936-37(61) och framför allt åt en speciell aspekt på den komplicerade kamp i vilken Francos nationalisterna, republikaner (inklusive det kommunistiska partiet), anarkister och socialistiska arbetargrupper var inblandade. Francos revolt i juli 1936 inträffade efter flera månaders strejker, expropriationer och strider mellan bönder och civilgardet. Den socialistiska vänsterflygelns ledare Largo Caballero hade i juni krävt att arbetarna skulle beväpnas, men detta vägrades av Azaña. När kuppen inträffade stod den republikanska regeringen som förlamad. Arbetarna beväpnade sig själva i Madrid och Barcelona, plundrade regeringsarsenaler och till och med fartyg i hamnen och slog ner upproret medan regeringen tvekade, sliten mellan de faror som var förenade med att endera ge

vika för Franco eller beväpna arbetarklassen. I stora delar av Spanien övertogs samhällsledningen i praktiken av anarkisterna och de socialistiska arbetarna som hade spelat en väsentlig, i stort sett dominerande roll vid undertryckandet av revolutionen.

De närmast följande månaderna har ofta skildrats som en period av ”dubbel makt”. I Barcelona kollektiviserades i stor utsträckning industrin och handeln, och en våg av kollektivisering spred sig över landsorten liksom också i städer och samhällen i Aragonien, Kastilien och Costa de Levante och i mindre, men dock betydelsefull omfattning i många andra delar av Katalonien, i Asturien, Estremadura och Andalusien. Militär makt utövades av försvarskommittéer; den sociala och ekonomiska organisationen tog många skilda former men följde i huvudsak de riktlinjer som drogs upp i det anarkistiska CNT:s [Confederación Nacional del Trabajo de España] program som antogs vid kongressen i Zaragoza i maj 1936. Revolutionen var ”opolitisk” så till vida att dess exekutiva och administrativa organ var helt skilda från den republikanska centralregeringen, och till och med sedan åtskilliga anarkistiska ledare hösten 1936 inträtt i regeringen fortsatte den att fungera tämligen oberoende tills revolutionen slutligen krossades mellan de fascistiska och de av kommunister ledda republikanska styrkorna. Den framgångsrika kollektiviseringen av industrin och handeln i Barcelona imponerade på till och med ytterst negativt inställda iakttagare som till exempel Borkenau. Omfattningen av landsbygdskollektiviseringen framgår av följande data från anarkistiska källor: i Aragonien 450 kollektiv med en halv miljon medlemmar, i norra Katalonien 900 kollektiv, som svarade för ungefär halva jordbruksproduktionen och 70 procent av dess saluföring i detta Spaniens rikaste agrikulturella område, i Kastilien 300 kollektiv med omkring 100 000 medlemmar.(62) I Katalonien lyckades den borgerliga regeringen under ledning av Luis Companys behålla den nominella makten, men den reella makten låg i händerna på de anarkist-dominerade kommittéerna,

Perioden juli till och med september kan sägas ha varit präglad av en spontan, vida spridd men ofullbordad revolution.(63) Ett antal anarkistiska ledare inträdde i regeringen. Anledningen här till var enligt vad Federica Montseny deklarerade den 3 januari 1937 följande: ”... Anarkisterna har inträtt i regeringen för att förhindra att revolutionen kommer på avvägar och för att efter kriget föra den vidare liksom också i syfte att resa motstånd mot alla diktatoriska tendenser från vilket håll de än må komma.”(64) Centralregeringen kom i allt högre grad under kommunistisk kontroll i Katalonien hamnade den under kontroll av det kommunistdominerade PSUC [Partido Socialista Unificado de Cataluña] – huvudsakligen som en följd av det värdefulla ryska militära biståndet. Den kommunistiska framgången var som störst i norra Kataloniens bördiga jordbruksområden (regeringen flyttade till Valencia, huvudstad i provinsen Valencia), där välbärgade jordbrukare strömmade till den bondefederation som partiet hade organiserat för att skydda de förmögna jordbrukarna. Denna federation ”fungerade som ett verksamt instrument för att hejda den kollektivisering av landsbygden som provinsens lantarbetare försökte åstadkomma”.(65) Även på andra håll återspeglade motrevolutionära framgångar det ökade kommunistiska inflytandet i republiken.

Den första fasen av kontrarevolutionen var legaliseringen och regleringen av de verkningar av revolutionen som föreföll oåterkalleliga. Ett dekret, utfärdat den 7 oktober av den kommunistiske jordbruksministern, Vicente Uribe, legaliserade vissa expropriationer – nämligen av jordområden som tillhörde deltagare i Francos revolt. Dessa expropriationer hade givetvis redan ägt rum, ett förhållande som emellertid inte hindrade den kommunistiska pressen från att beteckna dekretet som ”den mest vittgående revolutionära åtgärd som vidtagits efter det militära upproret”.(66) Genom att undanta områden tillhöriga godsägare som inte direkt hade deltagit i Francos revolt innebar i själva verket dekretet ett steg bakåt från revolutionärernas synpunkt, och det kritiserades inte bara av CNT utan också av lantarbetarnas socialistiska federation, som var ansluten till UGT [Unión General de

Trabajadores de España, dvs. spanska landsorganisationen]. Kravet på ett betydligt mera vittgående dekret tedde sig oacceptabelt för det kommunistledda departementet eftersom kommunistpartiet ”sökte stöd bland de besuttna klasserna inom kupprörelsen mot Franco” och följaktligen ”inte kunde tillåta sig att stöta ifrån sig de smärre och medelstora godsägare som hade varit fientligt inställda till arbetarklassrörelsen före inbördeskriget”.(67) Dessa ”smärre godsägare” tycks i själva verket ha omfattat innehavare även av avsevärda egendomar. Enligt dekretet måste arrendatorer även i fortsättningen betala arrenden utom i de fall då godsägarna hade stött Franco, och genom att garant era tidigare jordbesittningar förhindrade det en jordfördelning på de fattiga byborna. Ricardo Zabalza, generalsekreterare i lantarbetarnas federation, förklarade att den situation som uppstod präglades av ”upprörande orättvisa”, ”de forna politiska pamparnas sykofanter behöll sin privilegierade position på bekostnad av de personer som var ur stånd att arrendera ens den allra minsta lilla jordlapp på grund av att de var revolutionärer”.(68) Som avslutning på detta skede av legalisering och inskränkning av vad som redan uppnått utfärdades den 24 oktober 1936 ett dekret av en CNT-medlem som hade blivit ekonomiråd i Kataloniens lagstiftande församling [La Generalidad de Cataluña], som gav legal sanktion åt kollektiviseringen av industrin i Katalonien. Även i detta fall var åtgärden ett steg bakåt från revolutionär synpunkt. Kollektiviseringen inskränktes till företag med mer än ett hundra arbetare och genom en mångfald särskilda villkor överflyttades kontrollen från arbetarkommittéerna till den statliga byråkratin.(69)

Motrevolutionens andra skede, från oktober 1936 till och med maj 1937, ledde till att de lokala kommittéerna krossades, att milisen ersattes med en konventionell armé och att det förrevolutionära sociala och ekonomiska systemet återupprättades där så var möjligt. Slutligen kom så, i maj 1937, ett direkt angrepp mot arbetarklassen i Barcelona (”majdagarna”).(70) Efter detta lyckade angrepp kunde likvideringen av revolutionen fullbordas. Kollektiviseringsdekretet av den 24 oktober annullerades och industrierna ”befriades” från arbetarkontroll. Kommunistledda arméer svepte fram genom Aragonien, gjorde slut på åtskilliga kollektiv, upplöste deras organisationer och ställde i största allmänhet området under centralregeringens kontroll. I samtliga av republikaner behärskade områden handlade regeringen, som nu stod under kommunistisk dominans, i överensstämmelse med den plan som offentliggjordes i Pravda den 17 december 1936: ”Vad Katalonien beträffar har utrensningen av trotskistiska och anarkosyndikalistiska element redan inletts och kommer att genomföras där med samma energi som i USSR”(71) – och, skulle vi kunna tillägga, i stort sett på samma sätt.

Tiden från sommaren 1936 till 1937 karakteriserades kort sagt av revolution och motrevolution. Revolutionen var i stort sett spontan med massdeltagande av anarkistiska och socialistiska industri- och lantarbetare. Kontrarevolutionen stod under kommunistisk ledning, och det kommunistiska partiet kom att i stigande utsträckning representera republikens högerflygel. Under denna period och sedan motrevolutionen lyckats utkämpade republiken ett krig mot Francoupproret. Detta har ingående skildrats i ett stort antal publikationer, och jag skall inte uppehålla mig närmare vid detta här. Den av kommunister ledda motrevolutionära kampen måste givetvis ses mot bakgrunden av det pågående antifascistiska kriget och Sovjetunionens mera generella försök att skapa en allmän antifascistisk allians tillsammans med de västerländska demokratierna. Ett skäl till kommunisternas energiska motrevolutionära politik var deras tro att England aldrig skulle finna sig i en revolutionär seger i Spanien, där England hade väsentliga kommersiella intressen liksom även Frankrike och om än i mindre utsträckning Förenta staterna.(72) Jag återkommer längre fram till saken. Emellertid anser jag det vara viktigt att hålla i minnet att det utan tvivel också förekom andra faktorer. Rudolf Rockers påpekanden anser jag vara absolut träffande:

... det spanska folket har varit indraget i en desperat kamp mot en skoningslös fiende och har dessutom varit utsatt för de stora europeiska imperialistiska makternas hemliga stämplingar. Trots detta har de spanska revolutionärerna inte hemfallit åt en opportun diktatur utan har respekterat alla ärliga uppfattningar. Alla som besökte Barcelona efter striderna i juli – vare sig de var CNT:s vänner eller motståndare – häpnade över den frihet som präglade det offentliga livet och frånvaron av alla åtgärder för undertryckande av den fria åsiktsdebatten.

Under två årtionden har bolsjevismens anhängare hamrat in i massorna att diktatur är en ofrånkomlig nödvändighet för försvaret av de så kallade proletära intressena mot kontrarevolutionens anstormningar och för att bana väg för socialismen. De har inte främjat socialismens sak med denna propaganda utan endast rätt och slätt jämnat vägen för fascismen i Italien, Tyskland och Österrike genom att förmå miljontals människor att glömma att diktatur, tyranniets allra extremaste form, aldrig kan leda till social befrielse. I Ryssland har den så kallade proletariatets diktatur inte lett till socialism utan till en ny byråkratis herravälde över proletariatet och hela folket...

Vad de ryska autokraterna och deras anhängare framför allt fruktar är att den frihetsälskande socialismens framgång i Spanien skulle kunna komma deras blinda anhängare att se att den livligt propagerade ”nödvändigheten av en diktatur” inte är något annat än ett enormt bedrägeri som i Ryssland har lett till Stalins despoti och i dagens Spanien avser att förhjälp motrevolutionen till seger över arbetarnas och böndernas revolution.(73)

Efter årtionden av antikommunistisk indoktrinering är det svårt att anlägga ett perspektiv som möjliggör en seriös bedömning av den utsträckning i vilken bolsjevismen och den västerländska liberalismen har förenats i sitt motstånd mot folkliga revolutioner. Jag tror emellertid inte att man kan förstå händelseutvecklingen i Spanien utan att anlägga detta perspektiv.

Med denna snabbskiss som bakgrund – visserligen personlig men ändå korrekt anser jag – skulle jag vilja övergå till Jacksons redogörelse för denna aspekt på spanska inbördeskriget (se not 54).

Jackson utgår från (sid. 259) att Rysslands stöd till den republikanska sidan i Spanien motiverades av två faktorer: för det första hänsyn till Sovjetunionens säkerhet, för det andra förhoppningen om att en republikansk seger skulle främja ”den världsomfattande ‘folkrevolutionens’ sak som de sovjetiska ledarna hoppades kunna identifiera sig med”. Han anser att anledningen till att de inte bedrev en hårdare press för genomförandet av sina revolutionära mål var att ”det för ögonblicket var nödvändigt att inte skrämma medelklassen eller de västerländska regeringarna”.

Vad beträffar hänsynen till Sovjetunionens säkerhet har Jackson utan tvivel alldeles rätt. Det är uppenbart att ryskt stöd åt republiken utgjorde en sida av försöket att göra gemensam sak med de västerländska demokratierna mot det fascistiska hotet. Jacksons uppfattning om Sovjetunionen som en revolutionär makt, som hoppades att en republikansk seger skulle främja ”den oavbrutna utvecklingen mot en världsrevolution” och sökte identifiera sig med ”den världsomfattande ‘folkrevolutionens’ sak”, förefaller mig allt igenom vara ett misstag. Jackson framlägger inga bevis som stöd för denna uttolkning av Sovjets politik, och inte heller har jag kännedom om några sådana. Det är intressant att se hur olikartat händelseutvecklingen tolkades vid tiden för spanska inbördeskriget inte bara av anarkister som exempelvis Rucker utan också sådana kommentatorer som Gerald Brenan och Franz Borkenau, som var väl förtrogna med situationen i Spanien. Brenan påpekar att kommunisternas motrevolutionära politik (som han anser var ”utomordentligt klok”) var

den för kommunisterna själva mest lämpade politiken. Ryssland är en totalitär regim, ledd av en byråkrati. Den inställning som präglar ledarna, vilka har gått igenom den fruktansvärdaste omvälvning som historien skådat, är cynisk och opportunistisk. Hela statsstrukturen är dogmatisk och

auktoritär. Att vänta sig att sådana män skulle leda en social revolution i ett land som Spanien, där den mest himlastormande idealism förenades med intensiv personlig oavhängighet, var rena omöjligheten. Ryssarna kunde visserligen väcka åtskillig idealism bland sina forna beundrare, men de kunde endast länka in den på skapandet av en järnhård byråkratisk stat, där alla tänker lika och lyder sin närmaste överordnades befallningar.(74)

Han finner inte någonting i det ryska uppträdet i Spanien som skulle tyda på något intresse för en ”folkrevolution”. Snarare gick den kommunistiska politiken ut på att motarbeta ”till och med de jordbruks- och industrikollektiv som hade uppstått spontant och att översvämma landet med polis som i likhet med den ryska OGPU handlade på order från partiet snarare än från inrikesdepartementet”. Kommunisterna var angelägna om att helt undertrycka alla impulser till ”spontanitet i tal eller handling” eftersom ”hela deras läggning och förflutna kom dem att misstro lokala och spontana företeelser och ty sig till ordning, disciplin och byråkratisk uniformitet” – vilket alltsammans helt följdriktigt försatte dem i motsatsställning till de revolutionära krafterna i Spanien. Som Brennan likaså påpekar drog ryssarna in sitt stöd sedan det väl stod klart att britterna inte skulle kunna förmås att avstå från sin eftergiftspolitik, en omständighet som ytterligare bekräftar tesen att det uteslutande var hänsyn till den ryska utrikespolitiken som förmådde Sovjetunionen att stödja republiken.

Borkenaus analys är likartad. Han gillar den kommunistiska politiken på grund av dess ”effektivitet” men påpekar att kommunisterna ”gjorde slut på den revolutionära sociala aktiviteten och genomdrev sin uppfattning att det inte borde vara fråga om en revolution utan rätt och slätt om försvaret av en legal regering ... den kommunistiska politiken i Spanien dikterades i huvudsak inte av den spanska kampens krav utan av hänsyn till den inter-venuerande utländska maktens intressen, nämligen Ryssland”, ett land ”med ett revolutionärt förflutet, inte en revolutionär nutid”. Kommunisterna handlade ”inte i syfte att omvandla en kaotisk entusiasm till en disciplinerad entusiasm [vilket Borkenau anser hade varit nödvändigt] utan att ersätta massornas aktion med disciplinerad militär och administrativ aktion och totalt göra slut på den förstnämnda”. Denna politik, påpekar han, gick ”direkt emot massornas intressen och önskemål” och försvagade därigenom det folkliga underlaget och stödet. De nu apatiska massorna vägrade att engagera sig i försvaret av en kommunistledd diktatur, som återupprättade statsmakten, och visade till och med att de ”avgjort föredrog den gamla regimens polismakt, trots att den var så hatad av massorna”. Det förefaller mig som om de historiska vittnesbörden i hög grad stöder denna tolkning av den kommunistiska politiken och dess verkningar, även om Borkenaus hävdande att en kommunistisk ”effektivitet” var nödvändig för att kunna vinna kampen mot Franco är betydligt tvivelaktigare – en fråga som jag skall återkomma till senare.(75)

Det är viktigt att här lägga märke till att flera av de spanska kommunistledarna motvilligt tvingades att dra liknande slutsatser. Bolloten nämner flera exempel,(76) framför allt militärbefälhavaren, ”El Campesino”, och Jesús Hernández, en av ministrarna i regeringen Caballero. Efter sin flykt ur Sovjetunionen 1949 förklarade den förre att han som en självklarhet hade utgått från Sovjetunionens ”revolutionära solidaritet” under inbördeskriget – onekligen en högst uppseendeväckande oskuldskraft – och först senare kom till insikt om ”att Kreml inte tjänar folkens intressen här i världen utan tvingar dens att tjäna sina egna intressen, att det med en falskhet och ett hyckleri utan motstycke utnyttjar den internationella arbetarklassen rätt och slätt som en spelbricka i sina politiska intriger”. I ett tal som Hernández höll strax efter inbördeskriget medger han att de spanska kommunistledarna ”snarare handlade som sovjetiska undersåtar än som det spanska folkets söner”. ”Det kan förefalla löjligt, ja, ofattbart”, tillägger han, ”men vår utbildning under sovjetisk ledning hade deformationerat oss till den grad att vi var totalt av-nationaliserade, vår nationella själ hade slitits

ut ur oss och ersatts av en rabiat chauvinistisk internationalism, som började och slutade med Kremls tinnar.”

Strax efter den kommunistiska internationalens tredje världskongress 1921 skrev den holländske ”ultravänstermannen” Hermann Gorter att kongressen ”tills vidare har avgjort världsrevolutionens öde. Den åsiktsriktning som allvarligt eftersträvat världsrevolution ... har utstötts ur den ryska internationalen. De kommunistiska partier i Västeuropa och runt om i världen som kvarstår som medlemmar i den ryska internationalen kommer inte att bli till något annat än verktyg för bevarande av den ryska revolutionen och den sovjetiska republiken.”(77) Denna profetia har visat sig vara alldeles riktig. Jacksons föreställning att Sovjetunionen under slutet av 1930-talet var en revolutionär makt eller ens att de ryska ledarna i själva verket såg sig identifierade med världsrevolutionen saknar faktiskt underlag. Det är en missuppfattning som kan jämföras med den amerikanska mytologin om det kalla kriget, vilken har upfunnit en ”internationell kommunistisk konspiration”, ledd från Moskva (numera från Peking), för att rättfärdiga sin egen interventionistiska politik.

För att övergå till händelserna i det revolutionära Spanien skildrar Jackson kollektiviseringens första skede på följande sätt: fackföreningarna i Madrid ”liksom i Barcelona och Valencia missbrukade sin plötsligt förvärvade makt till att placera en skylt med texten *Incautado* [under arbetarkontroll] på byggnader och fordon av alla slag” (sid. 279). Varför var detta ett missbruk av deras makt? Detta förklarar inte Jackson. Ordvalet antyder en ovilja från Jacksons sida att inse den revolutionära situationens realitet trots hans redogörelse för den republikanska maktens sammanbrott. Påståendet att arbetarna ”missbrukade sin plötsligt förvärvade makt” genom att genomföra kollektiviseringen stöder sig på ett moraliskt omdöme som för tankarna till Ithiel Pool när denne betecknar en jordreform i Vietnam som om det vore fråga om att ”plundra ens grannar” eller till Franz Borkenau, när denne talar om expropriationer i Sovjetunionen som en ”plundring” som ådagalägger ”ett inslag av moraliskt ligkiltighet”.

Inom några månader, meddelar oss Jackson, ”började den revolutionära tidvattensvågen ebba ut i Katalonien” efter att ha ”skapat livsmedels- och underhållsproblem och sedan erfarenheterna från administrationen av samhällen, gränsposteringar och allmänna verk och inrättningar snabbt hade kommit anarkisterna att få upp ögonen för det moderna samhällets komplicerade natur, om vilken de inte haft minsta aning” (sid. 313-14). I Barcelona ”hade den naiva optimism som skapats av de revolutionära framgångarna under den gångna augustimånaden efterträtts av känslor av förbittring och av att på något sätt ha blivit lurad” eftersom levnadskostnaderna hade fördubblats. Det rådde brist på bröd och polisens brutalitet började bli av samma slag som under monarkin. ”POUM [Partido Obrero de Unificación Marxista] och den anarkistiska pressen lovordade kollektiviseringarna och förklarade samtidigt att de dåliga produktionsresultaten berodde på Valencias politik att bojkotta Kataloniens ekonomi och gynna bourgeoisien. De förklarade att förlusterna av Málaga i stor utsträckning berodde på det andalusiska proletariatets låga moral och desorientering med anledning av att Valencia-regeringen konsekvent drog sig åt höger” (sid. 368). Jackson tror tydligen att denna vänsterflygels uttolkning av händelseutvecklingen var orimlig och att det i själva verket var anarkisternas inkompetens eller förräderi som svårigheterna berodde på: ”I Katalonien saboterade CNT:s fabrikskommittéer krigsproduktionen under hänvisning till att regeringen frånhände dem råmaterial och gynnade bourgeoisien” (sid. 365).

I själva verket ”började den revolutionära tidvattensvågen ebba ut i Katalonien” på grund av ett medelklassangrepp under ledning av kommunistpartiet, inte på grund av någon plötslig insikt om ”det moderna samhällets komplicerade natur”. Och det var dessutom alldeles riktigt att den kommunistdominerade centralregeringen med stor framgång försökte hindra den kollektiviserade industrin och det kollektiviserade jordbruket och avbryta kollektiviseringen av handeln. Jag har redan berört mot-revolutionens tidiga skeden. En närmare undersökning

av de källor som Jackson och andra hänvisar till ger vid handen att de anarkistiska anklagelserna inte, som Jackson antyder, var grundlösa. Bolloten återger åtskilliga belägg till stöd för sin slutsats att

kommunisterna på landsbygden inledde ett energiskt försvar av de små och medelstora godsägarna och arrendatorerna mot lantarbetarnas kollektiviseringskampanj, mot fackföreningarnas linje att förbjuda en jordbrukare att inneha mera jord än han med egna händer kunde odla och mot de revolutionära kommittéernas system som gick ut på att rekvirera skördar, ingripa i den enskilda handeln och ta hand om arrendatorernas avgifter.(78)

Regeringens politik formulerades klart och tydligt av den kommunistiske jordbruksministern: ”Vi säger uttryckligen ifrån att småbrukarens egendom är helig och att de som angriper eller försöker angripa denna egendom måste betraktas som regimens fiender.”(79) Gerald Brenan, som inte är någon anhängare av kollektivisering, förklarar kollektiviseringens misslyckande på följande sätt (sid. 321):

Centralregeringen och framför allt dess kommunistiska och socialistiska medlemmar ville ställa [kollektiven] under statens direkta kontroll. Därför underlät de att ställa erforderliga krediter till förfogande för inköp av råmaterial. Så snart lagren av råbomull var förbrukade stoppade spinnerierna ... till och med [ammunitionsindustrin i Katalonien] hindrades av försörjningsdepartementets nya, byråkratiska organ.(80)

Han citerar Companys', den borgerlige presidenten i Katalonien, uttalande att ”arbetare i vapenfabrikerna i Barcelona hade arbetat 56 timmar i veckan eller mer och att inga fall av sabotage eller bristande disciplin hade inträffat” förrän arbetarna demoraliserades av centralregeringen och det kommunistiska partiet.(81) Hans egen slutsats är den att ”Valencia-regeringen nu utnyttjade PSUC mot CNT – men inte ... därför att de katalanska arbetarna gjorde svårigheter utan därför att kommunisterna ville försvaga dem innan de krossade dem”.

Den återgivna korrespondensen från Companys till Prieto ger enligt Vernon Richards (sid. 47) belägg för den katalanska krigsindustrins framgångar under kollektiviseringen och ådaga-lägger hur ”mycket mer som kunnat åstadkommas om centralregeringen inte hade vägrat dem erforderliga medel för utvidgning av industrin”. Richards återger också ett vittnesbörd av en talesman för Valenciaregeringens undersekreteriat för ammunition och vapen, som medger att ”krigsindustrin i Katalonien hade producerat tio gånger mer än hela den övriga spanska industrin inalles och [höll med om] ... att denna produktion hade kunnat fyrdubblas från och med september (ifrågavarande vittnesmål avgavs den 1 september 1937, varför den tidpunkt som här åsyftas förmodligen är september 1936) om Katalonien hade haft erforderliga medel för inköp av råmaterial som fanns tillgängliga på spanskt territorium”. Det är viktigt att hålla i minnet att centralregeringen hade enorma guldreserver (som kort därpå skulle komma att överföras till Sovjetunionen), varför råmaterial till den katalanska industrin antagligen hade kunnat inköpas trots de västerländska demokratiernas fientliga inställning till republiken under den revolutionära perioden (se nedan). Dessutom hade man upprepade gånger gjort framställningar om råmaterial. Den 24 september 1936 rapporterade Juan Fábregas, CNT:s delegat i Kataloniens ekonomiska råd, som delvis bar ansvaret för det tidigare omnämnda kollektiviseringsdekretet, att Kataloniens finansiella svårigheter vållats av centralregeringens vägran att ”lämna något som helst bistånd i ekonomiska och finansiella sammanhang, antagligen därför att den hyser föga sympati för det praktiska arbete som utföres i Katalonien”(82) – det vill säga kollektiviseringen. Han ”berättade vidare att en kommitté som begav sig till Madrid för att anhålla om krediter för inköp av krigsmateriel och råmaterial och erbjöd sig att ställa en säkerhet om en miljard pesetas till förfogande i Spaniens riksbank fick blankt avslag. Att den nya krigsindustrin i Katalonien kontrollerades av CNT-arbetarna var tillräckligt skäl för Madridregeringen att vägra varje som helst bistånd utan villkor. Endast

under förutsättning av att regeringen erhöll kontrollen skulle den lämna finansiellt bistånd.”(83)

Broué och Témime intar en liknande ståndpunkt. På tal om den anklagelse för ”inkompetens” som riktades mot de kollektiverade industrierna påpekar de att ”man inte får förbise krigets fruktansvärda börda”. Trots denna börda, påpekar de, ”har nya företagsledningsmetoder och eliminering av utdelningar medgett sänkta priser” och ”den mekanisering och rationalisering som införts i ett flertal företag ... har avsevärt ökat produktionen. Arbetarna har entusiastiskt tagit på sig bördan av enorma offer därför att de i de flesta fall hyst övertygelsen att fabriken tillhör dem och att de när allt kommer omkring arbetar för sig själva och sina klassbröder. En sant ny anda har kommit att prägla Spaniens ekonomi i och med koncentrationen av kringspriidda företag, förenklingen av kommersiella mönster, ett betydande system av sociala projekt för gamla arbetare, barn, handikappade, sjuka och anställda i allmänhet” (sid. 150-51). Den stora svagheten i revolutionen, hävdar de, var den omständigheten att den inte genomfördes helt. Delvis berodde detta på kriget, delvis var det en följd av centralregeringens politik. Även de understryker Madridregeringens vägran under kollektiviseringens första skeden att bevilja krediter eller tillhandahålla fonder för den kollektiverade industrin och det kollektiverade jordbruket – när det gällde Katalonien till och med trots att substantiella garantier utlovades av den katalanska regeringen. De kollektiverade företagen tvingades alltså att existera på de tillgångar som hade beslagtogs vid tidpunkten för revolutionen. Kontrollen över guldreserven och krediterna ”tillät regeringen att i den utsträckning den så önskade kringskära och förhindra de kollektiva företagens funktion” (sid. 144).

Enligt Broué och Témime var det kreditrestriktionerna som till sist krossade den kollektiviserade industrin. Regeringen Companys i Katalonien vägrade att på CNT:s och POUM:s begäran bilda en industri- och kreditbank, och centralregeringen (som i detta fall stödde sig på det socialistiska UGT:s kontroll av bankerna) var i stånd att kontrollera kapitalrörelsen och ”reservera krediterna för privata företag”. Alla försök från den kollektiviserade industrins sida att erhålla krediter misslyckades, hävdar de, och ”kollektiviseringsrörelsen hämmades för att slutligen hejdas genom att regeringen bibehöll kontrollen över industrin genom bankerna ... [och sedermera] genom att den kontrollerade valet av ledare och direktörer”, som ofta visade sig vara de forna ägarna och ledarna under nya titlar. Utvecklingen i fråga om det kollektiviserade jordbruket var likartad (sid. 204 ff.).

Bland västmakterna var man fullt på det klara med läget. *New York Times* skrev i februari 1938: ”Statlig intervention och kontroll av handel och industri i motsats till arbetarkontroll under kollektiviseringens täckmantel är en princip som gradvis håller på att etableras i det lojalistiska Spanien genom en rad dekret som nu utfärdas. Samtidigt därmed kommer den privata äganderättens princip att etableras liksom bolags och andra affärsföretags rätt till vad som enligt författningen är deras lagliga egendom.”(84)

Morrow återger (sid. 64-65) en rad lagar utfärdade av Kataloniens regering avsedda att begränsa kollektiviseringen sedan makten väl hade övergått från de nya institutioner som organiserats genom arbetarrevolutionen i juli 1936. Den 3 februari förklarades kollektiviseringen av mejerirörelsen illegal.(85) I april ”upphävde la Generalidad arbetarnas kontroll över tullväsendet genom att vägra att utfärda certifikat rörande arbetarnas äganderätt till material som hade exporterats och nu hindrades från att komma vidare genom att de tidigare ägarna anhängiggjort mål vid utländska domstolar. Detta ledde till att industriella och agrikulturella kollektiv som exporterade sina produkter helt låg i händerna på regeringen.” Som redan tidigare påpekats annullerades i maj kollektiviseringsdekretet av den 24 oktober under hänvisning till att dekretet ”hade utfärdats utan erforderlig behörighet från la Generalidad” eftersom ”det inte fanns och heller inte finns någon [spansk] statlig lagstiftning som här äger tillämpning” och ”artikel 44 i författningen förklarar att expropriation och

förstatligande är statens prerogativ". Ett dekret av den 28 augusti "gav regeringen rätt att ingripa i eller överta alla gruv- och metallindustrier". Den anarkistiska tidningen *Solidaridad Obrera* rapporterar i oktober ett beslut av försvarsdepartementets inköpsavdelning som gick ut på att man inte skulle ingå kontrakt om inköp annat än med företag som fungerade "på basis av tidigare äganderättsförhållanden" eller "under motsvarande intervention som kontrolleras av finans- och ekonomidepartementet".(86)

För att återgå till Jacksons påstående att "CNT:s fabrikskommittéer i Katalonien saboterade krigsproduktionen under hänvisning till att regeringen undanhöll dem råmaterial och gynnade bourgeoisien", anser jag att man måste dra den slutsatsen att detta påstående snarare är ett uttryck för Jacksons personliga förkärlek för en kapitalistisk demokrati än en redogörelse för historiska fakta. Åtminstone kan vi säga följande: Jackson framlägger inga bevis till stöd för sin slutsats, och det finns ett reellt underlag för att ifrågasätta den. Jag har citerat ett antal källor som den liberale historikern med all rätt skulle betrakta som positivt inställda till revolutionen. Vad jag vill framhålla är att oförmågan till objektivitet, den djupt rotade fördomsfullheten hos liberala historiker är något som man i betydligt mindre utsträckning under vanliga förhållanden tar för givna och att det finns goda skäl att anta att denna bristande objektivitet allvarligt har påverkat de omdömen som skäligen vårdslöst framkastats beträffande den spanska revolutionens natur.

För att fullfölja analysen av Jacksons omdöme, som inte stöds av några återgivna bevis, kan man ta följande, ovan citerade påpekande att "den naiva optimismen över de revolutionära framgångarna under den gångna augustimånaden" i Barcelona "hade efterträtts av känslor av förbittring och av att man på något sätt lurats". Det är ett faktum att det i januari 1937 rådde ett starkt missnöje i Barcelona. Men var detta rätt och slätt en följd av "det moderna samhällets komplicerade natur som man inte haft en aning om"? Om man tränger litet djupare in i förhållandena förändras bilden ganska starkt. Under ryska påtryckningar erhöll PSUC en betydande kontroll över regeringen i Katalonien och "placerade [i december 1936] i livsmedelsdepartementet den man som stod allra längst till höger inom dåvarande katalansk politik, nämligen Comorera"(87), som på grund av sina politiska åsikter också var den som villigast följde det kommunistiska partiets allmänna uppfattning. Enligt Jackson vidtog Comorera "omedelbart åtgärder för att få slut på byteshandel och rekvisitioner och blev en böndernas försvarare mot revolutionen" (sid. 314); han "gjorde slut på rekvisitioner, återinförde betalning med pengar och skyddade de katalanska bönderna mot ytterligare kollektivisering" (sid. 361). Detta är allt vad Jackson har att säga om Juan Comorera.

Men vi kan inhämta mer från andra källor, till exempel Borkenau, som i januari 1937 vistades i Barcelona för andra gången och allmänt erkänns som en utomordentligt kunnig och skicklig iakttagare med starka antianarkistiska åsikter. Enligt Borkenau representerar Comorera "en politisk attityd som närmast kan jämföras med den tyska socialdemokratins yttersta högerflygel. Han hade ständigt betraktat kampen mot anarkismen som den socialistiska politikens huvudmål i Spanien ... Till sin överraskning hade han i kommunisterna funnit oväntade bundsförvanter i sin avsky [för anarkistisk politik]."(88) I detta skede av motrevolutionen var det omöjligt att backa ur kollektiviseringen av industrin. Comorera lyckades emellertid avskaffa den apparat genom vilken försörjningen av Barcelona organiserats, nämligen de bykommittéer, mestadels under CNT-inflytande, som hade medverkat (eventuellt motvilligt, antyder Borkenau) med leveranser av mjöl till städerna. Borkenau fortsätter sin skildring av situationen med följande ord:

...Comorera, som utgick från den abstrakta liberalismens principer, vilka ingen regim har följt under kriget men vilkas sista och mest religiösa anhängare är socialisterna på högerflygeln, ersatte inte de kaotiska brödkommittéerna med en centraliserad administration. Han återinförde rätt och slätt och totalt den privata brödhandeln. I januari existerade inte ens något ransoneringsystem i

Barcelona. Arbetarna fick helt enkelt skaffa sig sitt bröd till höjda priser så gott de kunde med löner som var praktiskt taget oförändrade sedan maj. I praktiken innebar detta att kvinnorna måste köa redan från klockan fyra på morgonen. Förbittringen inom arbetarklassen var givetvis så mycket intensivare som brödbristen snabbt tilltog sedan Comorera utnämns till livsmedelsminister.(89)

Arbetarna i Barcelona gav kort sagt inte bara uttryck för ”känslor av förbittring och av att på något sätt ha blivit lurade” när de kom till insikt om ”det moderna samhällets komplicerade natur som de inte haft någon aning om”. Tvärtom hade de alla skäl i världen att anse att de faktiskt lurades av sillen i kapprock.

George Orwells iakttagelser är också ytterst betydelsefulla:

Alla som med flera månaders mellanrum avlagt besök i Barcelona under kriget har uttalat sig om de märkliga förändringar som inträffat där. Och det underliga är att vare sig de vistades där första gången i augusti och andra gången i januari eller som i snitt fall, första gången i december och andra gången i april, har de allesammans påpekat samma sak, nämligen att den revolutionära atmosfären hade försvunnit. För den som varit där i augusti, då blodet knappast hunnit torka på gatorna och milisen var inkvarterad på de små hotellen, måste Barcelona i december utan tvivel ha tett sig borgerligt. För mig som kom direkt från England påminde den i högre grad om en arbetarstad än något jag hade kunnat föreställa mig. Nu [i april] har tidvattensvågen dragit sig tillbaka. På nytt var det en helt vanlig stad, en smula skamfilad och ärrig av kriget men utan några yttre tecken till arbetarklassdominans ... Feta, välmående män, eleganta kvinnor och flotta bilar syntes över allt ... Den nya folkarméns officerare, en typ som knappast hade existerat när jag lämnade Barcelona, rörde sig i staden i häpnadsväckande antal ... [iförda] eleganta kakiuniformer med insvängd midja i stil med den brittiska arméns uniform för att inte säga ännu mera. Jag misstänker att inte ens en på tjuvännu hade tjänstgjort vid fronten, men alla hade automatpistoler i kopplet. Vi som tjänstgjorde vid fronten kunde inte komma över pistoler för vare sig guld eller gröna skogar ... (Orwell hade nyss kommit tillbaka från fronten i Aragonien, där han hade tjänstgjort med POUM-milisen i ett område som starkt dominerades av radikala trupper [POUM och anarkister].) Staden var avsevärt förändrad. Två faktorer dominerade allt annat. Den ena var att folket – civilbefolkningen – i stor utsträckning hade tappat intresset för kriget, den andra att den vanliga indelningen av ett samhälle i rika och fattiga, överklass och underklass, började göra sig gällande.(90)

Medan Jackson anser att den revolutionära tidvattensvågens tillbakagång berodde på upptäckten av det moderna samhällets dittills oantat komplicerade natur tyder Orwells förstahandsiakttagelser i likhet med Borkenaus på en betydligt enklare förklaring. Vad som behöver förklaras är inte Barcelonaarbetarnas missnöje utan historikerns märkliga konstruktioner.

Låt mig här upprepa Jacksons kommentarer om Juan Comorera: Comorera ”vidtog omedelbart åtgärder för att göra slut på byteshandel och rekvisitioner och blev till en böndernas försvarare mot revolutionen”, han ”gjorde slut på rekvisitioner, återinförde betalning med pengar och skyddade de katalanska bönderna mot ytterligare kollektivisering”. Dessa kommentarer tyder på att Kataloniens bönder som samhällsgrupp var motståndare till revolutionen och att Comorera hejdade den kollektivisering som de fruktade. Jackson antyder ingenstans förekomsten av delade meningar bland bönderna i denna fråga och framlägger inga stöd för det implicerade påståendet att kollektiviseringen vid tiden för Comoreras makttillträde befann sig under utveckling. I själva verket är det tvivelaktigt om Comoreras makttillträde påverkade kollektiviseringens förlopp i Katalonien. Det är svårt att få bevis, men det förefaller som om kollektiviseringen av jordbruken i Katalonien inte under några förhållanden var särskilt omfattande och att den inte befann sig under utveckling i december när Comorera tillträdde sin ministerpost. Av anarkistiska källor vet vi att det hade förekommit tvångskollektivisering i Katalonien,(91) men jag kan inte finna några belägg för att Comorera ”skyddade bönderna” mot tvångskollektivisering. Dessutom är det i bästa fall missvisande att antyda att bonde-

befolkningen i dess helhet var motståndare till kollektiviseringen. En mera rättvisande bild ges av Bolloten (sid. 56), som påpekar att ”om den individuella bonden betraktade den snabba och omfattande utvecklingen av jordbrukskollektiviseringen med avsky, såg lantarbetarna inom det anarko-syndikalistiska CNT och de socialistiska UGT den tvärt om som inledningen till en ny era”. Det rådde kort sagt en komplicerad klasskamp på landsbygden även om man inte får veta mycket om den genom Jacksons överförenklade och missvisande redogörelse. Det torde vara korrekt att anta att även denna förvrängning återspeglar Jacksons antipati gentemot revolutionen och dess mål. Jag skall längre fram direkt återkomma till denna fråga med anknytning till områden där jordbrukskollektiviseringen var betydligt mera omfattande än i Katalonien.

De komplikationer i det moderna samhället som gäckade och förbryllade de aningslösa anarkistiska arbetarna i Barcelona var enligt Jacksons uppräknade följande: de växande livsmedels- och försörjningsproblemen samt administrationen av gränsposteringar, samhällen och allmänna verk och inrättningar. Som nyss konstaterats förefaller livsmedels- och försörjningsproblemen ha växt allra snabbast under Juan Comoreras lysande ledning. Vad gränsposteringarna beträffar var läget enligt Jacksons egen framställning på annat håll (sid. 368) i huvudsak följande: ”I Katalonien hade anarkisterna ända sedan den 18 juli kontrollerat tullstationerna längs franska gränsen. På order av finansministern, Juan Negrín, började de reorganiserade carabinieri den 17 april 1937 att på nytt besätta gränsen. Minst åtta anarkister dödades vid sammanstötningar med carabinieri.” Frånsett denna svårighet som givetvis var allvarlig tycks det föreligga föga anledning att anta att problemet med att bemanna gränsposteringarna kunde bidra till att den revolutionära tidvattensvågen ebbade ut. Tillgängliga redogörelser antyder inte att problemen med att administrera samhällena eller offentliga verk och anläggningar var av ”oanad” svårighetsgrad eller för komplicerade för de katalanska arbetarna – en märklig och överraskande utveckling visserligen, men den förefaller likväl bekräftas av det material som står oss till buds. Jag vill på nytt understryka att Jackson inte framlägger något material som skulle kunna förklara hans slutsatser om den ebbande revolutionära tidvattensvågen eller orsakerna till de katalanska arbetarnas missnöje. Även i detta fall anser jag det korrekt att tillskriva hans slutsatser den liberale intellektuelles skeva elittänkande snarare än de historiska vittnesbörden.

Låt oss så övergå till Jacksons uttalande att anarkisterna ”förklarade att förlusten av Málaga framför allt berodde på den låga moralen och desorienteringen inom det andalusiska proletariatet, som konstaterade att Valenciaregeringen stadigt drog sig åt höger”. Även i detta fall förefaller det som om Jackson anser detta endast vara ytterligare ett tecken på de spanska anarkisternas naivitet och oresonlighet. Men även i detta fall går saken djupare än så. En av de främsta källor som Jackson citerar är Borkenau, vilket är helt naturligt eftersom Borkenau tillbringade flera dagar i området strax före Málagas fall den 8 februari 1937. Men Borkenaus ingående iakttagelser stöder närmast den anarkistiska ”förklaringen”, åtminstone delvis. Han ansåg att Málaga hade kunnat räddas men endast genom en ”desperat kamp” med massinsats av ett slag som ”anarkisterna hade kunnat leda”. Men två faktorer omöjliggjorde ett sådant försvar. För det första: den officer som fått i uppdrag att leda försvaret, överstelöjtnant Villalba, ”uppfattade sin uppgift som rent militär, trots att han i realiteten inte hade några militära medel till sitt förfogande utan endast en folkrörelses styrkor”. Han var en yrkesofficer ”som innerst inne avskydde milisens anda” och var ur stånd att fatta den ”politiska faktorn”.(92) Den andra faktorn var den betydande försvagning som i februari karakteriserade det politiska medvetandet och massengagemanget. De anarkistiska kommittéerna fungerade inte längre, och polisens och civilgardets auktoritet hade återställts. ”Obehaget med hundratals oavhängiga kommunala polisorganisationer hade försvunnit men därmed också kommunernas passionerade intresse för inbördeskriget ... Det korta mellanspel som det spanska sovjet-

systemet utgjort var avslutat” (sid. 212). Efter att ha studerat det lokala läget i Málaga och stridigheterna inom Valenciaregeringen (som underlät att organisera vapenleveranser till den milis som försvarade Málaga) framhåller Borkenau avslutningsvis (sid. 228): ”Med Málagas fall betalade den spanska republiken för sin högerflygels beslut att göra slut på den sociala revolutionen och på sin vänsterflygels beslut att inte tillåta detta.” Jacksons redogörelse för Málagas fall omnämner terrorn och de politiska rivaliteterna inom staden men säger ingenting om det faktum att Borkenaus skildring och den åtföljande uttolkningen faktiskt stödjer den uppfattningen att nederlaget i stor utsträckning berodde på dålig moral och oförmåga eller ovilja från Valenciaregeringens sida att utkämpa ett folkkrig. Tvärtom drar han den slutsatsen att överste Villalbas brist på medel att ”kontrollera de bittra politiska rivaliteterna” var en faktor som hindrade honom från att genomföra sina väsentliga militära uppgifter. Han tycks alltså stanna för den uppfattningen som Borkenau avvisar, nämligen att uppgiften var ”rent militär”. Borkenaus ögonvittnesskildring förefaller mig betydligt mera övertygande.

Även i detta fall har Jackson skildrat läget på ett något missvisande sätt, kanske även nu på grund av det skeva elittänkande som dominerar den liberal-kommunistiska uttolkningen av inbördeskriget. I likhet med överstelöjtnant Villalba ådagalägger liberala historiker ofta en stark motvilja mot ”en folkrörelses styrkor” och ”milisens anda”. Och man kan faktiskt med stöd härav hävda att de inte förstår den ”politiska faktorn”.

Under ”majdagarna” 1937 fick revolutionen i Katalonien dödsstöten. PSUC-medlemmen Rodríguez Salas, som hade ansvaret för den allmänna ordningen, infann sig den 3 maj vid huvudtelefonstationen med en polisstyrka, utan att ha rådfört sig med eller på förhand upplyst de anarkistiska ministrarna i regeringen – för att överta telefonstationen. Denna, som tidigare tillhört IT&T [det amerikanska International Telephone and Telegraph Corporation], hade erövrats av Barcelonas arbetare i juli och sedan dess fungerat under kontroll av en UGT-CNT-kommitté jämte en regeringsdelegat, detta helt i överensstämmelse med kollektiviseringsdekretet av den 24 oktober 1936. Enligt Londontidningen *Daily Worker* (11 maj 1937) ”skickade Salas ut väpnad republikansk polis för att avvärja de anställda där, av vilka flertalet var medlemmar av CNT:s fackföreningar”. Motivet var enligt Juan Comorera ”att göra slut på en onormal situation”, nämligen att ingen kunde tala i telefon ”utan att kontrollörens indiskreta öra visste om det”.(93) Telefonstationen kunde emellertid inte ockuperas på grund av väpnat motstånd inom lokalerna. Lokala försvarskommittéer byggde barrikader i hela Barcelona. Companys och anarkistledarna vädjade till arbetarna att lägga ner vapnen. Ett osäkert vapenstillestånd rådde till den 6 maj, då de första förbanden ur stormtrupperna anlände och bröt regeringens löften om att vapenstilleståndet skulle iakttas och militära styrkor dras tillbaka. Trupperna stod under befäl av general Pozas, tidigare chef för det avskydda civilgardet och nu medlem av kommunistpartiet. Under de strider som följde dödades omkring fem hundra personer och över ett tusen sårades. ”Majdagarna var i realiteten dödsringningen över revolutionen och förkunnade politiskt nederlag för alla revolutionära ledare och döden för en del av dem.”(94)

Dessa händelser – som är av enorm betydelse i den spanska revolutionens historia – skisseras i största knapphet som en perifer händelse. Självfallet måste en historikers skildring vara selektiv. Med utgångspunkt från den vänsterliberala uppfattning, som Jackson delar med Hugh Thomas och många andra, var likvideringen av revolutionen i Katalonien en obetydlig händelse liksom själva revolutionen bara var ett slags irrelevant obehag, en liten irriterande företeelse som avledde krafterna från kampen för att rädda den borgerliga regeringen. Beslutet att med våld krossa revolutionen skildras med följande ord:

Den 5 maj lyckades Companys åstadkomma ett bräckligt vapenstillestånd, enligt vilket PSUC-rådgivarna skulle lämna den regionala regeringen och frågan om telefonbolaget hänsköts till kommande förhandlingar. Samma kväll mördades emellertid Antonio Sesé, en UGT-tjänsteman,

som stod i begrepp att inträda i det reorganiserade kabinettet. I vilket fall som helst var Valencia-myndigheterna inte längre benägna för några kompromisser med den katalanska vänstern. Den 6 maj anlände flera tusen asaltos till staden, och den republikanska flottan demonstrerade i hamnen.(95)

Det intressanta med denna redogörelse är vad som lämnas osagt. Så till exempel kommenteras inte på något sätt den omständigheten att insättandet av asaltos bröt det ”bräckliga vapenstilleståndet”, som hade accepterats av Barcelonas arbetare och anarkister och POUM-trupperna i närheten, och de blodiga konsekvenserna eller den politiska innebörden av denna ovilja ”att längre kompromissa med den katalanska vänstern” omnämns endast helt flyktigt. Den omständigheten att förutom Sesé även Berneri och andra anarkistiska ledare mördades inte bara under ”majdagarna” utan också under de närmast föregående veckorna nämns över huvud taget inte.”(96) Jackson berör inte heller den omständigheten att förutom den republikanska flottan även brittiska fartyg ”demonstrerade” i hamnen.(97) Inte heller omnämner han Orwells talande iakttagelser om stormtrupperna i jämförelse med trupperna vid fronten, där han hade tillbringat de närmast föregående månaderna. ”Stormtrupperna var förstklassiga trupper, bland de bästa jag hade sett i Spanien ... Jag var van vid den sjaskiga, bristfälligt beväpnade milisen vid aragonska fronten och hade inte haft en aning om att republiken förfogade över sådana trupper som dessa ... Civilgardet och carabinierierna, som inte på något sätt var avsedda för fronttjänst, var bättre beväpnade och långt bättre klädda än vi själva. Jag misstänker att det är likadant i alla krig – ständigt samma kontrast mellan den flotta polisen i det bakre området och de sjaskiga soldaterna vid fronten.”(98)

Kontrasten avslöjar åtskilligt om krigets väsen sådant detta uppfattades av Valencia-regeringen. Längre fram skulle Orwell komma att oförbehållsamt framföra denna slutsats: ”En regering som sänder femtonåriga pojkar till fronten med fyrtioåriga gevär och behåller sina kraftigaste män och nyaste vapen i det bakre området hyser uppenbarligen större rädsla för revolutionen än för fascisterna. Därav den svaga krigsinsatsen under de senaste sex månaderna och därav den kompromiss som kriget nästan säkert kommer att sluta med.”(99) Jacksons redogörelse för dessa händelser med alla dess utelämnanden och antaganden tyder på att han delar den uppfattningen att den största faran i Spanien skulle ha varit en seger för revolutionen.

Jackson förringar uppenbarligen Orwells vittnesbörd i viss utsträckning när han säger att ”läsarna bör hålla i minnet Orwells eget uppriktiga uttalande att han visste mycket litet om kampens politiskt komplicerade natur”. Detta är ett märkligt påstående. För det första står sig Orwells analys av ”kampens politiskt komplicerade natur” förhållandevis mycket bra ännu efter trettio år. I den mån den har några brister består de förmodligen i hans benägenhet att ge POUM en allt för framträdande roll i jämförelse med anarkisterna – vilket inte är ägnat att förvåna med tanke på att han kämpade med POUM-milisen. Hans avslöjande av det enfaldiga nonsens som vid denna tid förekom i den stalinistiska och liberala pressen förefaller fullkomligt korrekt och senare upptäckter har gett föga anledning att ifrågasätta de väsentliga fakta han rapporterade eller den uttolkning av dem som han framlade i stridens hetta. Orwell syftar i själva verket på sin egen ”politiska okunnighet”. På tal om revolutionens slutgiltiga nederlag i maj säger han: ”Jag insåg – om än på grund av min politiska okunnighet inte så klart som jag borde ha gjort – att när regeringen kände sig sitta säkrare i sadeln skulle det bli fråga om repressalier.” Men denna form av ”politisk okunnighet” har helt enkelt förväxlats i senare historiska verk.

Kort efter ”majdagarna” föll regeringen Caballero och Juan Negrín blev Spaniens republikanske regeringschef. Negrín skildras på följande sätt av Broué och Témime: ”... han är en tveklös försvarare av kapitalistisk egendom och resolut motståndare till kollektivisering som hindrar genomförandet av CNT-ministrarnas samtliga förslag. Det var han som grundligt

reorganiserade carabinieri och svarade för överförandet av republikens guldreserver till USSR. Han åtnjöt de moderatas förtroende ... [och] stod på utomordentligt god fot med kommunisterna.”

Regeringen Negríns första viktiga åtgärd var att undertrycka POUM och att konsolidera centralregeringens kontroll över Katalonien. Regeringen fortsatte därpå med Aragonien, som i huvudsak hack stått under anarkistisk kontroll sedan revolutionens första dagar och där jordbrukskollektiviseringen var förhållandevis omfattande, medan det kommunistiska elementet var mycket svagt. De kommunala myndigheterna i Aragonien var samordnade genom Aragoniens råd under ledning av Joaquin Ascaso, en välkänd CNT-militant, vars ene broder hade dödats under ”majdagarna”. Under regeringen Caballero hade anarkisterna gått med på att låta andra antifascistiska partier vara representerade, bland dem kommunisterna, men majoriteten var anarkistisk. I augusti upplöste regeringen Negrín Aragoniens råd och uppdrog åt en division av spanska armén under befäl av den kommunistiske officeren Enrique Lister att genomföra upplösningen av de lokala kommittéerna, eliminera kollektiverna och etablera central regeringskontroll. Ascaso häktades, anklagad för att ha varit ansvarig för juvelstölden, det vill säga den juvel-”stöld” som rådet hösten 1936 företagit för egen räkning. Den lokala anarkistpressen undertrycktes till förmån för en kommunistisk tidskrift, och flertalet lokala anarkistiska centraler besattes med våld och stängdes. Det sista anarkistiska fästet intogs med stridsvagnar och artilleri den 21 september. På grund av regeringscensuren finns det mycket få samtida skildringar av dessa händelser och flertalet historiska verk behandlar dem mycket flyktigt.(100) Enligt Morrow ”jämförde den officiella CNT-pressen ... angreppet mot Aragonien med situationen då Asturien tvingades till underkastelse i oktober 1934 av Lopez Ochoa” – denna senare händelse utgör en av de blodigaste undertryckningsaktionerna i Spaniens moderna historia. Jämförelsen är visserligen en överdrift men det är dock ett faktum att administrationens folkliga organ utplånades av Listers legioner, varmed revolutionen vad Aragonien beträffade var avslutad.

Om dessa händelser har Jackson följande att säga:

Den 11 augusti proklamerade regeringen upplösningen av *Consejo de Aragón*, den anarkist-dominerade administration som hade erkänts av Largo Caballero i december 1936. Det var allmänt bekant att bönderna avskydde rådet, anarkisterna hade deserterat från fronten under kampen om Barcelona, och rådets blotta existens var en ständig utmaning mot centralregeringens auktoritet. Dessa skäl gjorde att Negrín inte tvekade att sätta in trupper och häkta de anarkistiska tjänstemännen. I och med att deras auktoritet krossats frigavs de emellertid.(101)

Dessa uttalanden är högst intressanta. Ta först påståendet att anarkisterna hade deserterat från fronten under ”majdagarna”. Det är alldeles riktigt att delar av vissa anarkist- och POUM-divisioner var redo att marschera mot Barcelona, men sedan det ”bräckliga vapenstillståndet” etablerats den 5 maj, avstod de härifrån. Inga anarkistiska styrkor drog sig ens närmare Barcelona för att försvara Barcelonas proletariat och dess institutioner mot anfall. En motoriserad kolonn om 5 000 stormtrupper dirigerades emellertid från fronten av regeringen för att bryta det ”bräckliga vapenstillståndet”.(102) De enda styrkor som ”deserterade från fronten” under striderna om Barcelona var följaktligen de som dirigerades dit av regeringen för att med våld avsluta arbetet på att tillintetgöra revolutionen. I detta sammanhang erinras om Orwells ovan anförda iakttagelser.

Hur förhåller det sig med Jacksons påstående att ”det var allmänt bekant att bönderna hatade rådet”? Liksom i tidigare citerade fall ger Jackson inte minsta antydning om det bevismaterial som detta omdöme grundar sig på. Den mest ingående utredningen av kollektiverna härstammar från anarkistiska källor, och de tyder på att Aragonien var ett av de områden där kollektiviseringen var mest omfattande och framgångsrik.(103) Både CNT:s och UGT:s lantarbetarfederation stödde energiskt kollektiviseringen, och det råder inget tvivel om att

bådadera var massorganisationer. Ett antal icke-anarkister, som i första hand iakttagit kollektiviseringen i Aragonien avgav mycket gynnsamma rapporter och betonade kollektiviseringens frivilliga karaktär.(104) Enligt Gaston Leval, en anarkistisk iakttagare som genomförde en ingående undersökning av jordbrukskollektiviseringen, ”har 75 procent av småbrukarna i Aragonien anslutit sig till den nya ordningen”, och de övriga tvingades inte att ta någon befattning med kollektiven.(105) Andra anarkistiska iakttagare – framför allt Augustin Souchy – har lämnat detaljerade redogörelser för de aragoniska kollektivens funktionsduglighet. Med mindre man utgår från att här föreligger ett falsifikat i fantastisk omfattning är det omöjligt att förena deras skildringar med påståendet att ”det var allmänt bekant att bönderna hatade rådet” – det vill säga om nian inte med beteckningen ”bonde” avser ”individuell hemmansägare”, i vilket fall det mycket väl skulle kunna vara sant, varvid dock bör observeras att en upplösning av rådet endast skulle rättfärdigas under den förutsättningen att de individuella hemmansägarnas rättigheter måste vara förhärskande, inte de jordlösa lantarbetarnas. Det råder föga tvivel om att kollektiven var ekonomiskt framgångsrika,(106) vilket knappast varit sannolikt om kollektiviseringen varit påtvingad bönderna och avskydd av dem.

Jag har redan återgivit Bollotens allmänna slutsats, grundad på ytterst omfattande dokumentariskt material, att medan den individuella jordbrukaren kan ha betraktat jordbrukskollektiviseringen utveckling med avsky ”såg lantarbetarna inom det anarko-syndikalistiska CNT och det socialistiska UGT den tvärt om som inledningen till en ny era”. På grundval av tillgängligt material förefaller denna slutsats högst rimlig. Vad gäller just Aragonien påpekar han att de ”skuldtyngda bönderna var starkt påverkade av CNT:s och FAI:s [Federación Anarquista Ibérica] idéer, en faktor som utgjorde en mäktig spontan drivfjäder till kollektivt jordbruk”, även om svårigheter anförs av anarkistiska källor, som i allmänhet förefaller behandla misslyckanden fullständigt uppriktigt. Bolloten anför bland annat två kommunistiska källor som ger vid handen att omkring 70 procent av landsbygdsbefolkningen i Aragonien levde i kollektiv (sid. 71). Han tillägger att ”många av regionens 450 kollektiv i stort sett var frivilliga”, även om ”förekomsten av milissoldater från grannregionen Katalonien, av vilka det överväldigande flertalet var medlemmar av CNT och FAI ... i viss utsträckning” svarade för den intensiva kollektiviseringen. Han påpekar också att det i många fall inträffade att hemmansägare som inte tvingats ansluta sig till kollektivsystemet gjorde detta av andra skäl: ”... de hindrades inte bara från att anställa avlönad arbetskraft och från att fritt disponera över sina grödor ... utan förvägrades också ofta alla de förmåner som åtnjöts av medlemmar” (sid. 72). Bolloten nämner det försök som kommunisterna gjorde i april 1937 att åstadkomma splittring inom ”området där CNT och UGT enats om att etablera kollektivjordbruk” (sid. 195), vilket enligt CNT-källor i vissa fall ledde till regelrätta fältslag och dussintals lönnmord.(107)

Bollotens ingående analys av händelseutvecklingen sommaren 1937 kastar en hel del ljus över frågan om böndernas inställning till kollektiviseringen i Aragonien:

Det var ofrånkomligt att angreppen mot kollektiven skulle få en ogynnsam verkan på landsbygdens ekonomi och moralen, ty samtidigt som det är sant att kollektiviseringen i vissa områden var anatema för flertalet bönder är det inte mindre riktigt att kollektivjordbruk spontant organiserades av bondebefolkningens stora massa i andra områden. I provinsen Toledo till exempel hade redan innan landsbygdskollektiven existerade 83 procent av bönderna enligt en kommunisterna närstående källa klart uttalat sig till förmån för ett kollektivt brukande av jorden. När kampanjen mot kollektivjordbruken nådde sin höjdpunkt strax före sommarskörden [1937] ... sänkte sig ett moln av motvilja och spänning över lantarbetarna. Arbetet ute på fälten lämnades på många håll åt sitt öde eller bedrevs högst apatiskt, och det fanns risk för att en stor del av skörden, som var av vital betydelse för krigföringen, skulle lämnas att ruttna [sid. 196].

Det var under dessa omständigheter, påpekar han, som kommunisterna tvingades att lägga om sin politik och – temporärt – tolerera kollektiven. Ett dekret antogs som legaliserade kollektiv ”*under innevarande jordbruksår*” (hans kursivering) och ställde viss hjälp till deras förfogande. Detta ”framkallade en känsla av lättnad på landsbygden under den avgörande skördetiden”. Så snart skörden var bärgad slog man åter in på en ny politik som präglades av hänsynslöst undertryckande. Bolloten anför kommunistiska källor som hävdar att ”en kort men våldsam kampanj i början av augusti” banade väg för upplösningen av Aragoniens råd. Sedan upplösningsdekretet utfärdats ”gav den nyutnämnde generalguvernören, José Ignacia Mantecón, medlem av det vänsterrepublikanska partiet men hemlig kommunistympatisör [som efter kriget i landsflykt anslöt sig till partiet] ... order om att kollektivjordbruken skulle brytas upp”. Verktuget härför var Listers division, som med våld och terror återställde den gamla ordningen. Bolloten återger kommunistiska källor som bekräftar de överdrivet hänsynslösa metoder Lister tillämpade. Han citerar den kommunistiske generalsekreteraren i institutet för jordbruksreformer, som medger att de åtgärder som vidtogs i syfte att upplösa kollektiven var ”ett mycket allvarligt misstag och vållade en oerhörd desorganisation på landsbygden” när ”de personer som var missnöjda med kollektiven ... bemäktigade sig dem med våld, bortförde och sinsemellan delade grödorna och jordbruksredskapen utan att respektera de kollektiv som hade bildats utan våld eller påtryckningar, som var framgångsrika och kunde uppvisa en förebildlig organisation ... Följden blev att arbetet ute på fälten så gott som helt upphörde och att en fjärdedel av jorden inte var beredd när tiden för sådd var inne” (sid. 200). På nytt visade det sig för att undvika katastrof vara nödvändigt att mildra det hänsynslösa undertryckandet av kollektiven. I sin sammanfattning av denna händelseutveckling karakteriserar Bolloten det läge som uppstod med följande ord:

Men trots att situationen i Aragonien i viss mån förbättrades kunde det hat och den ovilja som skapades genom nedbrytningen av kollektiven och det förtryck som följde aldrig helt biläggas. Lika litet kunde den därav följande desillusionering, som tog musten ur de anarko-syndikalistiska styrkorna vid den aragonska fronten, någonsin helt avlägsnas, en desillusionering som utan tvivel bidrog till det sammanbrott som drabbade denna front bara några månader senare ... efter krossandet av kollektivjordbruken i Aragonien tvingades kommunistpartiet modifiera sin politik och stödja kollektiv även i andra regioner mot tidigare ägare som sökte återfå konfiskerad jord ... [sid. 200-01].

För att återgå till Jacksons uttalanden anser jag att vi måste dra den slutsatsen att de framställer läget på ett allvarligt missvisande sätt.(108) Upplösningen av Aragoniens råd och den omfattande tillintetgörelsen av kollektiven med vapenmakt var rätt och slätt ännu ett skede i krossandet av den folkliga revolutionen och återställandet av den gamla ordningen. Låt mig understryka att jag inte kritiserar Jackson för hans negativa attityd till den sociala revolutionen utan snarare för hans oförmåga till objektivitet i behandlingen av revolutionen och det därpå följande förtrycket.

Bland historiker som behandlat det spanska inbördeskriget är den dominerande uppfattningen att den kommunistiska politiken i väsentliga stycken var den enda riktiga – att det för att kunna konsolidera det inhemska och internationella stödet för republiken var nödvändigt att hejda den sociala revolutionen och därpå tvinga utvecklingen i motsatt riktning. Jackson säger till exempel att Caballero ”insåg att det var absolut nödvändigt att återställa den republikanska statens auktoritet och handla i intimt samarbete med medelklassens liberaler”. De anarkistiska ledare som inträdde i regeringen delade denna uppfattning, satte sin lit till den goda viljan hos sådana liberaler som Companys och trodde – vilket händelseutvecklingen visade vara naivt – att de västerländska demokratierna skulle komma till deras hjälp.

En diametralt motsatt politik förfäktades av Camillo Berneri. I sitt öppna brev till den anarkistiske ministern Federica Montseny(109) sammanfattar han på följande sätt sina

synpunkter: ”Dilemmat krig eller revolution har inte längre någon mening. *Det enda dilemmat är detta: antingen seger över Franco genom revolutionärt krig eller nederlag*” (hans kursivering). Han hävdade att man borde bevilja Marocko självständighet och göra ett försök att sätta i gång ett uppror i hela Nordafrika. På så sätt skulle en revolutionär kamp komma i gång mot den västerländska kapitalismen i Nordafrika och på samma gång mot den borgerliga regimen i Spanien, som gradvis bröt ner julirevolutionens resultat. Den primära fronten skulle vara politisk. Franco stödde sig i hög grad på moriska förband, inklusive ett betydande antal från Franska Marocko. Republiken skulle kunna utnyttja denna omständighet, demoralisera nationaliststyrkorna och kanske rent av vinna dem för revolutionens sak genom en politisk agitation som byggde på det konkreta alternativet av en pan-islamisk – framför allt marockansk – revolution. I april 1937 skrev Berneri och yrkade på att republikens armé skulle reorganiseras för försvaret av revolutionen så att den kunde återvinna den anda av folkligt deltagande som präglade revolutionens första dagar. Han citerar följande ord från sin landsman Louis Bertoni, som denne skrev från Huescafronten:

Det spanska kriget, berövat all ny tro, varje tanke på en social omvandling, all revolutionär storhet, all universell mening, är nu rätt och slätt ett nationellt frihetskrig som måste föras vidare för att undgå den tillintetgörande som den internationella plutokratien kräver. Vad det nu gäller är den fruktansvärda frågan om liv eller död, inte längre ett krig i syfte att skapa ett nytt samhälle och en ny mänsklighet.

I ett sådant krig har det humana inslag som skulle kunna leda till seger över fascismen gått förlorat.

Så här i efterhand förefaller Berneris tankar högst rimliga. Marockanska nationalist-delegationer vände sig i själva verket till Valenciaregeringen med anhållan om vapen och material men avvisades av Caballero, som i stället framlade förslag om territoriella koncessioner i Nordafrika till Frankrike och England i syfte att vinna deras stöd. På tal om dessa omständigheter påpekar Broué och Témime att denna politik berövade republiken ”ett verktyg för åstadkommande av revolutionär defaitism inom fiendens armé” och rent av ett tänkbart vapen mot italiensk intervention. Jackson å andra sidan avvisar Berneris tankegång med anmärkningen att självständighet för Marocko (liksom för den delen även hjälp åt de marockanska nationalisterna) var ”en gest som i hög grad skulle ha uppskattats i Paris och London”. Naturligtvis förhåller det sig så att Frankrike och Storbritannien knappast skulle ha uppskattat en sådan utveckling. ”Det är”, som Berneri påpekar, ”självklart att man inte kan på en gång garantera franska och brittiska intressen i Marocko och genomföra ett uppror.” Men Jacksons påpekande berör inte den centrala frågan, nämligen huruvida den spanska revolutionen hade kunnat räddas både undan fascisterna vid fronten och de borgerliga – en kommunistisk koalition inom republiken – genom ett revolutionärt krig av det slag som vänstern föreslog, eller för den delen huruvida republiken inte hade kunnat räddas genom en politisk kamp som dragit in Francos invaderande moriska trupper eller åtminstone undergrävt deras moral. Man inser lätt varför Caballero inte tilltalades av denna djärva plan med tanke på att han förlitade sig på de västerländska demokratiernas eventuella stöd. På grundval av vad vi gör i dag är emellertid Jacksons summariska avfärdande av det revolutionära kriget alldeles för abrupt.

Härtill kommer att Bertonis iakttagelser från Huescafronten bekräftas av åtskilligt annat material, av vilket en del tidigare anförts. Även de som accepterade den kommunistiska strategi som byggde på disciplin och central kontroll som oumbärliga hörnpelare medger att det förtryck som utgjorde en oskiljaktig del av denna strategi ”hade en benägenhet att bryta ner folkets stridsmoral”.(110) Man kan givetvis bara framkasta spekulationer, men mig tycks det som om åtskilliga kommentatorer allvarligt underskattat betydelsen av den politiska faktorn, den potentiella styrka som en folklig kamp kan ådagalägga i försvaret av

revolutionens landvinningar. Det är måhända relevant att Asturien, det enda område i Spanien där systemet med CNT-UGT-kommittéer inte eliminerades till förmån för en central kontroll, också är det enda område där gerillakrigföringen fortsatte ett gott tag efter Francos seger. Broué och Témime påpekar(111) att partisanernas motstånd i Asturien ”ådagalägger intensiteten i den revolutionära glöd, som inte hade kvävts genom återställandet av statens auktoritet, som här bedrevs med större varsamhet”. Det råder inget tvivel om att revolutionen var både vida spridd och djupt rotad bland de spanska massorna. Det förefaller högst möjligt att ett revolutionärt krig av det slag som förfäktades av Berneri hade kunnat vinna framgång trots de fascistiska arméernas överlägsna militära styrka. Föreställningen att människor kan besegra maskiner ter sig inte längre lika romantisk eller naiv som den kanske gjorde för bara några år sedan.

Härtill kommer att det förtroende som de anarkistiska ledarna skänkte den borgerliga regeringen inte infriades, vilket motrevolutionens historia klart ådagalägger. Så här i efterhand verkar det som om Berneri hade rätt när han hävdade att de inte borde ha deltagit i den borgerliga regeringen utan snarare borde ha försökt ersätta denna regering med de institutioner som revolutionen skapat.(112) Den anarkistiske ministern Garcia Oliver förklarade att ”vi hyste förtroende för en katalansk demokrats ord och person och bibehöll och stödde Companys som ordförande för la Generalidad”(113) vid en tidpunkt då arbetarorganisationerna åtminstone i Katalonien utan svårighet hade kunnat ersätta statsapparaten och avskaffa de forna politiska partierna på samma sätt som de hade ersatt den gamla ekonomin med en helt ny struktur. Companys insåg till fullo att det fanns gränser för hans möjligheter att samarbeta med anarkisterna. I en intervju med H. E. Kaminski vägrade han att närmare ange dessa gränser men uttryckte sina förhoppningar om att ”de anarkistiska massorna inte måtte motsätta sig sina ledares sunda omdöme”, vilka senare har ”åtagit sig de skyldigheter som nu vilar på dem” och såg som sin uppgift att ”fullfölja dessa skyldigheter efter lämpliga riktlinjer”, som inte närmare specificerades i intervjun men framkom genom den händelseutveckling som utmynnade i ”majdagarna”.(114) Companys’ inställning till denna de anarkistiska ledarnas villighet att samarbeta fick måhända sitt rätta uttryck i hans reaktion på ett yttrande av en korrespondent från *New Statesman and Nation*, som förutsade att mordet på den anarkistiske borgmästaren i Puigcerdá skulle leda till en revolt: ”[Companys] skrattade hånfullt och sade att anarkisterna skulle kapitulera som de alltid hade gjort förut.”(115) Som redan tidigare tämligen ingående påpekats hade den liberal-kommunistiska partikoalitionen inte en tanke på att låta kriget mot Franco få förtursrätt framför krossandet av revolutionen. En talesman för Comorera sade rent ut: ”Följande slagord har tillskrivits PSUC: ‘Innan vi intar Zaragoza måste vi erövra Barcelona.’ Detta återger exakt situationen ...”(116) Comorera själv hade redan från början genom påtryckningar förmått Companys att motsätta sig CNT.(117) Den antifascistiska koalitionen främsta uppgift, hävdade han, var att upplösa de revolutionära kommittéerna.(118) Jag har redan framlagt åtskilligt material som tyder på att det förtryck som folkfronten gjorde sig skyldig till allvarligt försvagade det folkliga engagemanget för och deltagandet i det antifascistiska kriget. Vad som var uppenbart för George Orwell stod också klart för Barcelonas arbetare och bönderna i Aragoniens kollektiverade samhällen: den liberal-kommunistiska koalitionen skulle inte finna sig i en revolutionär omvandling av det spanska samhället, och den skulle inte helt och fullt ägna sig åt kampen mot Franco förrän den gamla ordningen återupprättats, om så skulle visa sig nödvändigt med våld.(119)

Det finns egentligen ingen anledning att betvivla att lantarbetarna i kollektiven mycket väl förstod den sociala innebörden av tendensen till konsolidering och centraliserad kontroll. Detta framgår inte bara av anarkistiska källor utan också av den socialistiska pressen under våren 1937. Den 1 maj hade det socialistiska partiorganet Adelante följande att andra:

Vid det fascistiska upprorets utbrott var arbetarorganisationerna och de demokratiska elementen i landet ense om att den så kallade nationalistiska revolutionen, som hotade att störta hela vårt folk i ett avgrundsdykt elände, endast kunde avvärjas genom en social revolution. Det kommunistiska partiet motsatte sig emellertid med all kraft denna uppfattning. Det hade tydligen helt glömt sina gamla teorier om en ”arbetarnas och böndernas republik” och ett ”proletariatets diktatur”. Genom dess ständiga upprepning av det nya slagordet om den parlamentariska demokratiska republiken står det fullt klart att det hade mist allt sinne för realiteter. När de katolska och konservativa sektionerna av den spanska bourgeoisien fann hela sitt gamla system krossat och inte kunde se sig någon utväg ingav dem det kommunistiska partiet nytt hopp. Det försäkrade dem att den demokratiska borgerliga republiken som de kämpade för inte lade några hinder i vägen för katolsk propaganda och framför allt att den var redo att försvara bourgeoisiens klassintressen.(120)

Att insikten härom var lika spridd på landsbygden underströks dramatiskt av ett frågeformulär som utsändes av Adelante till sekreterarna i UGT:s lantarbetarfederation, vilket publicerades i juni 1937.(121) Resultatet sammanfattas på följande sätt:

Svaren på dessa frågor röjde en förvånansvärd enighet. Över allt samma historia. Bondekollektiven motarbetas i dag utomordentligt energiskt av kommunistpartiet. Kommunisterna organiserar de välbärgade jordbrukare som söker billig arbetskraft och är av detta skäl öppet fientligt inställda till de fattiga böndernas kooperativa företag.

Det är samma element som före revolutionen sympatiserade med fascisterna och monarkisterna som nu – enligt fackföreningsrepresentanternas vittnesbörd – strömmar till kommunistpartiets led. Vad beträffar den kommunistiska aktivitetens allmänna effekt på landsbygden hade UGT:s sekreterare endast en uppfattning, som representanten för organisationen i Valencia gav uttryck för med följande ord: ”Det är en olycka i ordets hela och fulla bemärkelse.”(122)

Det är inte svårt att föreställa sig hur insikten om denna ”olycka” måste ha påverkat lantarbetarnas villighet att delta i det antifascistiska kriget med alla de uppoffringar som detta innebar.

Centralregeringens attityd till revolutionen avslöjades brutalt genom dess handlingar och framgår även av dess propaganda. En tidigare minister skildrar läget med följande ord:

Det faktum som döljs genom det spanska kommunistpartiets koalition med vänsterrepublikanerna och socialisternas högerflygel är att det har förekommit en lyckad social revolution i halva Spanien. Det vill säga lyckad med avseende på kollektiviseringen av fabriker och jordbruk som drivs under fackföreningskontroll och det dessutom mycket effektivt. De tre månader jag ledde propagandan på Förenta staterna och England under Alvarez del Vayo, dåvarande utrikesminister i Valencia-regeringen, hade jag order om att inte distribuera ett enda ord om denna revolution i det lojalistiska Spaniens ekonomiska system. Inte heller får de utländska korrespondenterna i Valencia skriva fritt om den revolution som har ägt rum.(123)

Det finns kort sagt åtskilliga skäl att tro att viljan att kämpa mot Franco avsevärt minskade och kanske helt tillintetgjordes genom den auktoritära centraliseringspolitik som inleddes av den liberal-kommunistiska koalitionen, genomdrevs med våld och maskerades genom den propaganda som riktades till västerländska intellektuella(124) och som fortfarande dominerar historieskrivningen. I den mån detta är en korrekt bedömning ter sig också det alternativ som framlades av Berneri och ”vänsterextremisterna” plausibla.

Som tidigare konstaterats accepterade Caballero och de anarkistiska ministrarna en mot-revolutionär politik på grund av sin tilltro till de västerländska demokratierna som de var övertygade om förr eller senare skulle komma till deras hjälp. Denna uppfattning var måhända förståelig 1937. Men det är märkligt att en historiker som skriver på 1960-talet utan vidare kan avfärda förslaget att rikta en stöt mot Francos rygg genom att utvidga det revolutionära kriget till Marocko under hänvisning till att detta skulle ha misshagat den västerländska kapitalismen.

Bernerri hade alldeles rätt i sin tro att de västerländska demokratierna inte skulle delta i en antifascistisk kamp i Spanien. Deras delaktighet i det fascistiska upproret var i själva verket inte obetydlig. Franska bankirer, som i regel var Francovänliga, vägrade att frige spansk guld till den lojalistiska regeringen och förhindrade härigenom vapeninköp och ökade för övrigt på samma gång republikens beroende av Sovjetunionen.(125) Initiativet till den ”noninterventionspolitik”, som effektivt hindrade den lojalistiska regeringen från att erhålla västmakts-hjälp, medan Hitler och Mussolini i praktiken vann kriget åt Franco, kom tekniskt sett från den franska regeringen – om än uppenbarligen efter kraftiga brittiska påtryckningar.(126)

Hoppet om att Storbritannien skulle komma till republikens hjälp var redan från början orealistiskt. Bara några dagar efter Francokuppen skrev Paris-Soirs utrikesredaktör: ”Åtminstone fyra länder är redan aktivt engagerade i striden – Frankrike, som stöder Madridregeringen, och Storbritannien, Tyskland och Italien, som allesammans ger diskret men inte desto mindre effektiv hjälp till en eller annan grupp bland upprorsmännen.”(127) Det brittiska stödet åt Franco fick i själva verket tämligen konkret form redan under upprorets allra tidigaste skede. Den spanska flottan förblev lojal gentemot republiken (noga taget mördades de Francovänliga officerarna, och matroserna förblev i åtskilliga fall lojala gentemot republiken) och gjorde en del försök att hindra Franco från att överskeppa trupper från Marocko till Spanien. De italienska och tyska insatserna för att hindra dessa ansträngningar är väl dokumenterade.(128) Storbritanniens roll har inte uppmärksamrats i samma utsträckning men kan fastslås med stöd av samtida rapporter. Den 11 augusti 1936 hade *New York Times* en förstasidesartikel om brittiska flottoperationer i Gibraltar sund. Tidningen framhöll att ”denna aktion hjälper rebellerna genom att förhindra angrepp mot Algeciras, där trupper från Marocko landsätts”. (Några dagar tidigare hade lojalistiska örlogsfartyg beskjutit Algeciras och skadat det brittiska konsulatet.) En samtidigt publicerad rapport från Gibraltar skildrar läget sådant det tedde sig därifrån:

I irritation över att de spanska fraktionerna äventyrade sjöfarten och det neutrala Gibraltarområdets säkerhet under sina strider bokstavligen blockerade Storbritannien Gibaltars hamn i går kväll med det stora slagskeppet ”Queen Elizabeth”, som placerad mitt i inloppet oavslåttigt lät strålkastarna spela över de omgivande vattnen.

Åtskilliga brittiska örlogsfartyg patrullerade i dag hela Gibraltar sund, fast beslutna att förhindra alla inblandningar i Storbritanniens kontroll över inloppet till Medelhavet, en vital punkt på Storbritanniens ”livlina till Östern”.

Denna åtgärd genomfördes efter upprepade varningar till spanska regeringen och gårdagens dekret om att inga ytterligare strider skulle tillåtas i Gibaltars hamn. Britterna i Gibraltar hade blivit allt nervösare sedan det lojalistiska slagskeppet ”Jaime I” beskjutit Algeciras.

Ehuru Storbritannien fortfarande iakttar neutralitet kommer patrulleringen av sundet och stängningen av hamnen att hjälpa de militära rebellerna eftersom lojalistiska örlogsfartyg inte kan försöka inta Algeciras, som nu befinner sig i rebellernas händer, och totalt isolera rebellerna från Marocko. Rebellerna kan nu lösgöra en del trupper, som snabbt skickades tillbaka till Algeciras, för tjänstgöring norr ut i stöten mot Madrid. [Min kursivering.]

Det rapporterades i Gibraltar i kväll att rebellerna hade dirigerat en transport över sundet och landsatt ytterligare trupper från Marocko för att sätta in dem i de kolonner som nu är på marsch norr ut från högkvarteret i Sevilla.

Det var andra gången i år som Storbritannien varnade en nation med anledning av att man ansåg sin kontroll över Medelhavet hotad, och det återstår att se om Madridregeringen i likhet med italienarna kommer att nonchalera britterna. Om den försöker göra detta har det brittiska artilleriet i Gibaltars fästning order att avlossa varningsskott. Vad som inträffar om sådana skott inte leder till önskat resultat är uppenbart.

Alla britter här talar om Madridregeringen som ”kommunisterna”, och det råder inget tvivel om var de brittiska sympatierna nu ligger, inte minst sedan man uppmuntrats av rebelledaren general Francisco Francos förklaring att han inte speciellt samarbetar med Italien.

Den brittiska regeringen har beordrat spanjorerna här att upphöra med sitt intrigspel med risk att eljest bli utvisade och har uppmanat britterna att ”lojalt avstå från att uppträda eller yttra sig offentligt på ett sätt som klart markerar partiskhet eller partianda”.

Varningen som publicerades i den officiella Gibraltar Gazette, var undertecknad av den residerande brittiske kolonialministern.

Varningen utfärdades sedan rapporter om eventuella kommunistiska oroligheter här hade nått officiella kretsar och sedan kraftiga klagomål framförts över att spanska rebeller vistades i Gibraltar. Det hette att rebeller upprättade ett högkvarter här och tog sig in i La Linea för att slåss.

Jag har återgett denna rapport i dess helhet eftersom den tämligen korrekt belyser arten av brittisk ”neutralitet” i krigets inledande skeden och även i fortsättningen. I maj 1938 uttryckte den brittiske ambassadören i Spanien, sir Henry Chilton, ”sin övertygelse att en Francoseger var nödvändig för att åstadkomma fred i Spanien, att det inte fanns den minsta chans att Italien och/eller Tyskland skulle dominera Spanien och att han, även om det skulle vara möjligt för den spanska regeringen att vinna (vilket han inte trodde), var övertygad om att en seger för Franco skulle vara det bästa för Storbritannien”.(129) Churchill, som till en början var en intensiv motståndare till republiken, modifierade i någon mån sin attityd sedan revolutionen krossats sommaren 1937. Vad som framför allt tilltalade honom var det kraftfulla undertryckandet av anarkisterna och republikens militarisering (en nödvändig sak när ”civilisationens och samhällslivets hela struktur krossas”, vilket skett genom den nu lyckligen undertryckta revolutionen).(130) Hans välvilliga inställning till republiken var emellertid även i fortsättningen försedd med vissa reservationer. I en intervju den 14 augusti 1938 yttrade han följande: ”Franco har hela rätten på sin sida därför att han älskar sitt land. Och Franco försvarar Europa mot den kommunistiska faran – om man vill uttrycka saken så. Men jag, jag är engelsman, och jag föredrar att orätten segrar. Jag föredrar att den andra sidan vinner därför att Franco skulle kunna bli ett hinder för eller hot mot Storbritanniens intressen, vilket inte är fallet med de andra.”(131)

Tyskarna var givetvis fullt på det klara med den brittiska inställningen och var följaktligen mycket angelägna om att den övervakningskommitté som tillsatts i enlighet med noninterventionsöverenskommelsen skulle ha sitt säte i London, inte i Paris. Den tjänsteman i tyska utrikesdepartementet som handhade denna fråga framförde sin uppfattning den 29 augusti 1936 i följande ordalag: ”Givetvis måste vi räkna med att klagomål av alla tänkbara slag kommer att framföras i London rörande oförmågan att uppfylla åtagandet att inte intervensera, men vi kan inte under några förhållanden undvika sådana klagomål. Det kan i själva verket endast vara fördelaktigt för oss om tyngdpunkten, efter att hittills legat i Paris på grund av det franska initiativet, överflyttas till London.”(132) De blev inte besvikna. I november förklarade utrikesministern, Anthony Eden, i underhuset: ”Vad beträffar [brott mot noninterventionsavtalet] önskar jag kategoriskt förklara att jag anser att det finns större anledning att klandra andra regeringar än Tysklands och Italiens.”(133) Det fanns inget sakligt underlag för detta uttalande, men det återspeglade den brittiska inställningen. Det är intressant att England enligt tyska källor vid denna tid levererade ammunition till Franco via Gibraltar och samtidigt försåg Tyskland med informationer om ryska vapenleveranser till republiken.(134)

Den brittiska vänstern stödde i huvudsak den liberal-kommunistiska koalitionen och betraktade Caballero som en ”infantil vänsterradikal” och anarkisterna som på det hela taget vedervärdiga.

Genom sitt varsamma stöd åt Franco lyckades britterna, som tyskarna inom kort upptäckte, tillvarata sina intressen i Spanien. En not av oktober 1937 från tyska utrikesdepartementet till ambassaden i det nationalistiska Spanien innehöll bland annat följande iakttagelse: ”Att England inte i längden kan utestängas från den spanska marknaden, som fallet varit tidigare, är en omständighet som vi måste räkna med. Englands gamla förbindelser med de spanska gruvorna och el Generalissimos önskan, som grundar sig på politiska och ekonomiska hänsynstaganden, att åstadkomma en uppgörelse med England begränsar i viss mån våra möjligheter att för framtiden reservera spanska råmaterial för vår egen räkning.”(135)

Vilka följderna hade kunnat bli av ett brittiskt stöd åt republiken kan givetvis endast bli föremål för spekulationer. En diskussion av denna fråga skulle föra långt och bland annat leda till ett närmare studium av brittisk diplomati under slutet av 1930-talet. Det förtjänar kanske att nämnas, nu när ”München-analogin” kastas fram med totalt förakt för historiska fakta av utrikesminister Rusk och ett antal av hans akademiska anhängare, att ett ”tillbakahållande av kommunismen” inte var en politik som uppfanns av George Kennan 1947. Det var klart och tydligt ett dominerande tema i 1930-talets diplomati. 1934 förklarade Lloyd George att ”de konservativa elementen i detta land mycket snart, kanske inom ett år, kanske inom två, kommer att betrakta Tyskland som ett bålverk mot kommunismen i Europa ... Låt oss inte ha för bråttom med att fördöma Tyskland. Vi bör hälsa Tyskland som vår vän.”(136) I september 1938 ingicks Münchenöverenskommelsen. Kort därpå hälsade faktiskt både Frankrike och Storbritannien Tyskland som ”vår vän”. Som tidigare påpekats (se not 99) är till och med Churchills roll vid denna tid i viss mån dubiös. Naturligtvis var Münchenöverenskommelsen dödsringningen för den spanska republiken alldeles som nödvändigheten att förlita sig på Sovjetunionen betydde slutet på den spanska revolutionen 1937.

Förenta staterna förhöll sig liksom Frankrike betydligt passivare i dessa sammanhang än Storbritannien, som hade långt mera omfattande ekonomiska intressen i Spanien och utgjorde en oavhängigare faktor i den europeiska politiken. Lika fullt har vi knappast anledning att känna oss särskilt stolta över den amerikanska hållningen. Tekniskt sett iakttog Förenta staterna strikt neutralitet. En närmare undersökning av förhållandena föranleder emellertid vissa tvivelsmål. Enligt informationer som Jackson fått ”hade den amerikanske överste som var chef för telefon. bolaget ställt enskilda linjer till Madridkonspiratörernas förfogande för deras samtal med generalerna Mola och Franco”,(137) strax före upproret den 17 juli. 1 augusti uppmanade amerikanska regeringen Martin Aircraft Company att inte fullfölja ett avtal som ingåtts före revolutionen om leveranser av flygplan till republiken och den utövade också påtryckningar på Mexikos regering att inte transitera krigsmaterial som inköpts i Förenta staterna till Spanien.(138) En amerikansk vapenexportör, Robert Cuse, fasthöll vid sin lagliga rätt att leverera flygplan och flygplansmotorer till republiken i december 1936 och utrikesdepartementet tvingades att bevilja tillstånd härtill. Cuse stämplades av Roosevelt som opatriotisk trots att Roosevelt nödgades tillstå att framställningen var helt laglig. Roosevelt jämförde Cuses attityd med andra affärsmäns i följande ordalag:

Dessa företag däremot fogade sig i regeringens anhållan. Vi har å ena sidan dessa 90 procent av företagen som är hederliga, jag menar etiskt hederliga. Vi har dessa 90 procent som vi alltid med stolthet kan peka på. Och så å andra sidan har vi en man som företar en fullt laglig men också allt igenom opatriotisk handling. Han representerar de 10 procent av företagen som inte förmår följa de högsta normerna. Ursäkta moralkakan, men saken upprör mig faktiskt.(139)

Bland de företag som var ”etiskt hederliga” och följaktligen inte ådrog sig Roosevelts vrede var Texaco Oil Company, som bröt sina avtal med spanska republiken och i stället skeppade olja till Franco. (Fem tankfartyg som i juli 1936 befann sig på öppet vatten omdirigerades till Franco, som under inbördeskriget erhöll olja på kredit till ett värde av sexmiljoner dollar.) Tydligen lyckades varken pressen eller amerikanska regeringen komma underfund med detta

förhållande trots att det vid tidpunkten i fråga offentliggjordes i de vänsterradikala tidsskrifterna.(140) Det finns bevis för att amerikanska regeringen delade Churchills och andras farhågor för de farliga krafterna på den republikanska sidan. Utrikesminister Cordell Hull meddelade exempelvis Roosevelt den 23 juli 1936 att ”en av de allvarligaste faktorerna i situationen utgörs av den omständigheten att den [spanska] regeringen har satt stora kvantiteter vapen och ammunition i händerna på ansvarslösa medlemmar av vänsterradikala politiska organisationer”.(141)

Liksom Churchill började många ansvarskännande amerikaner ompröva sin attityd gentemot republiken sedan den sociala revolutionen hade krossats.(142) Relationerna med Franco förblev emellertid hjärtliga. 1957 lyckönskade president Eisenhower Franco på den ”lyckosamma årsdagen” av hans uppror,(143) och utrikesminister Rusk överbringade sin hyllning 1961. Med anledning av den kritik som detta föranledde togs Rusk i försvar av den amerikanske ambassadören i Madrid, som påpekade att Spanien är ”en nation som förstår det kommunistiska hotets oblidkeliga natur”,(144) liksom Thailand, Sydkorea, Formosa och vissa andra utvalda länder i den fria världen.(145)

I ljuset av sådana fakta förefaller det mig som om Jackson inte tar historiska fakta riktigt på allvar när han avfärdar den spanska vänsterns förslag som löjliga. Det är mycket möjligt att Berneris strategi skulle ha misslyckats alldeles som fallet var med den liberal-kommunistiska koalition som övertog republiken. Den var emellertid långt ifrån orimlig. Jag anser att historikernas oförmåga att ta den allvarligare likaså kan tillskrivas det skeva ellitänkande som dominerar historieskrivningen – och i just detta fall en viss sentimental inställning till de västerländska demokratierna.

Den studie av kollektiviseringen som publicerades av CNT 1937(146) avslutas med en skildring av den lilla staden Membrilla. ”I dess usla ruckel lever de fattiga invånarna i denna fattiga provins. Åtta tusen personer, men gatorna är inte stensatta, staden har ingen tidning, ingen biograf, varken kafé eller bibliotek. Å andra sidan har den många kyrkor som har bränts ner.”

Omedelbart efter Francos uppror exproprierades jorden och samhällslivet kollektiviserades. ”Livsmedel, kläder och verktyg distribuerades rättvist till hela befolkningen. Pengar avskaffades, arbetet kollektiviserades, alla varor gick till kommunen, konsumtionen socialiserades. Det var emellertid inte en socialisering av rikedomar utan av fattigdom.” Arbetet fortsatte som förut. Ett folkvalt råd utsåg kommittéer med uppgift att organisera kommunens liv och dess förbindelser med omvärlden. Vad som hörde till livets nödortf utdelades gratis i mån av tillgång. Ett stort antal flyktingar inkvarterades. Ett litet bibliotek grundades liksom också en liten ridskola.

Dokumentet avslutas med följande ord:

Hela befolkningen levde liksom i en enda stor familj, funktionärer, delegater, syndikatens sekreterare, medlemmar av kommunalfullmäktige, allesammans folkvalda, verkade som överhuvuden för en familj. Men de stod under kontroll – speciella privilegier eller korruption var man nämligen inte villig att finna sig i. Membrilla är kanske den fattigaste lilla staden i Spanien, men den är den rättvisaste.

En redogörelse som denna med sin tonvikt på mänskliga relationer och sin idealbild av ett rättvist samhälle måste te sig högst märklig för en sofistikerad intellektuell med all dennes medvetenhet och följaktligen behandlas med förakt eller uppfattas såsom varande naiv eller primitiv eller på ett eller annat sätt irrationell. Först när man frigjort sig från den sortens fördomar blir det möjligt för historiker att företa ett allvarligt studium av den folkrörelse som omvandlade det republikanska Spanien genom en av de märkligaste sociala revolutioner som historien har att uppvisa.

På tal om den demoralisering som vållades av centralregeringens auktoritära metoder påpekar Franz Borkenau (sid. 295) att ”tidningar skrivs av europeiserade redaktörer och folkrörelsen är ur stånd att artikulera sina djupaste impulser ... [som endast kommer till uttryck] ... genom handlingar”. Den vetenskapliga objektiviteten kommer att förbli en illusion så länge man inte förmår fatta dessa oartikulerade impulser. Vad beträffar den spanska revolutionen återstår det ännu att skriva dess historia.

Jag har koncentrerat mig på ett tema uttolkningen av den sociala revolutionen i Spanien – i ett historiskt arbete, ett arbete som är ett utomordentligt exempel på liberal vetenskap. Det tycks mig föreligga mer än tillräckliga bevis för att en starkt partisk inställning gentemot social revolution och bundenhet vid en liberal borgerlig demokratis värdenormer och sociala ordning har föranlett författaren att på ett vilseledande sätt framställa avgörande händelser och förbise betydelsefulla historiska strömningar. Min avsikt har inte varit att ifrågasätta bundenheten vid dessa värdenormer – det är en helt och hållet annan sak. Snarare har den varit att ådagalägga att denna bundenhet har lett till en slående brist på objektivitet som utgör ett exempel på ”motrevolutionär underkastelse” av ett betydligt mera subtilt och intressant slag – och i sista hand, tror jag, betydligt viktigare – än de som diskuterades i första delen av denna artikel.

III

I inledningen av denna diskussion om spanska revolutionen omnämnde jag den klassiska vänsterradikala kritiken av de intellektuellas – både marxistiska och andra – sociala roll i det moderna samhället och Luxemburgs reservationer beträffande bolsjevismen. Västerländska sociologer har – med åtskillig rätt – vid upprepade tillfällen understrukt relevansen av denna analys av utvecklingen i Sovjetunionen.(147) Samma sociologer formulerar ”epokens världsrevolution” i följande ordalag: ”Den viktigaste förändringen är affärsvärldens (och tidigare sociala reformationers) avtagande inflytande och de intellektuellas och semi-intellektuellas uppstigande till verklig makt.”(148) ”Ultravänsterns” kritik förutsåg i denna utveckling ett nytt angrepp på den mänskliga friheten och ett ännu effektivare exploaterings-system. De västerländska sociologerna ser i de intellektuellas uppstigande till verklig makt ett hopp om ett mera humant och mjukt funktionerande samhälle i vilket problemen kan lösas genom ”successiv teknologi”. Vem är mest skarpsynt? Följande står åtminstone klart: man kan spåra farliga tendenser i den ideologi som förfäktas av välfärdsstatens intelligentia, soul menar sig besitta den teknik och förståelse som fordras för att leda vårt ”postindustriella samhälle” och organisera ett internationellt samhälle som domineras av amerikansk supermakt. Åtskilliga av dessa faror blottläggs på rent ideologisk nivå genom ett studium av vetenskapens motrevolutionära underkastelse. Farorna existerar både såtillvida som anspråken på att besitta den erforderliga kunskapen är reella och så till vida att de är falska. I den mån erforderlig teknik för ledning och kontroll existerar kan den användas i syfte att konsolidera deras auktoritet som utövar den och i syfte att begränsa spontana och fria experiment med nya samhällsformer liksom den kan begränsa möjligheterna till en omdaning av samhället i deras intresse som nu är mer eller mindre egendomslösa. I den mån tekniken misslyckas kommer den att kompletteras med alla de tvångsmetoder som den moderna teknologin ställer till disposition i syfte att upprätthålla ordning och stabilitet.

För att få en liten aning om vad som kan vänta oss kan vi som exempel ta de Godkin-föreläsningar som McGeorge Bundy nyligen höll vid Harvarduniversitetet.(149) Bundy yrkar på att större makt koncentreras hos statsledningens verkställande organ, som ”nu är riskabelt svagt i förhållande till sina föreliggande uppgifter”. Att en person med stor verkställande makt kommer att ådagalägga både oväld och visdom behöver uppenbarligen inte ifrågasättas. Som exempel på en sådan person som borde knytas till statsledningen och ges ännu större makt anför Bundy Robert McNamara. Ingenting kan tydligare blotta de inneboende farorna i det ”nya samhället” än den roll som McNamaras Pentagon har spelat under det senaste halv-

dussinet år. Utan tvivel har McNamara med utomordentlig effektivitet lyckats göra vad som över huvud taget inte borde ha gjorts. Utan tvivel har han ådagalagt ett ojämförligt mästerskap i fråga om konsten att tvinga och undertrycka, och detta i förening med den mest häpnadsväckande oförmåga att fatta politiska och mänskliga faktorer. Pentagons effektivitet är inte mindre märklig än dess misslyckanden.(150) När förståelsen brister finns alltid mera våld i reserv. När ”experimenten med materiell och mänsklig resurskontroll” bryter samman och ”den revolutionära utvecklingen” går i stå tillgriper vi helt enkelt ännu öppnare den Gestapotaktik som endast nödortfött döljs bakom ”pacificerings”-fasaden.(151) När amerikanska städer exploderar kan vi vänta oss samma sak. Den ”begränsade krigföringens” teknik omsätts elegant i ett system för internt förtryck – vilket är långt mera humant, skyndar man sig att förklara, än att massakrera dem som motvilligt väntar på den oundvikliga segern i kriget mot fattigdomen.

Hur kommer det sig att en liberal intellektuell kan vara så övertygad om förtjänsterna i ett politiskt system som utmynnar i en fyraårig diktatur? Svaret ter sig endast allt för uppenbart.

Noter

47. Citerat i Paul Avrich: ”The Russian Anarchists” (Princeton, N.J., Princeton University Press, 1967). En annan formulering av denna synpunkt har nyligen framförts av Anton Pannekoek, den holländske vetenskapsmannen och förkämpan för indeterministisk kommunism, i hans ”Workers Councils” (Melbourne, 1950):

Det är inte första gången som en härskande klass försöker förklara och därigenom föreviga sin härskande ställning såsom varande följden av en medfödd skillnad mellan två olika slags människor, den ene av naturen bestämd att rida, den andre att ridas. Gångna århundradens godsägararistokrati försvarade sin privilegierade ställning genom att framhäva sin härstamning från en högre stående ras av erövrare som hade underkuvat en lägre stående ras bestående av vanliga människor. Storkapitalister förklarar sin dominerande ställning genom påståendet att de har intelligens och att andra saknar denna tillgång. På samma sätt hävdar numera framför allt de intellektuella, som anser sig själva vara morgondagens rättmätiga härskare, sin andliga överlägsenhet. De utgör en snabbt växande klass av universitetsutbildade tjänstemän och fria yrken, specialiserade på andligt arbete, på studier av böcker och vetenskap, och de anser sig själva ha begåvats med ett förnämligare intellekt än andra. Härav följer att de är förutbestämda att fungera som ledare för produktionen, medan den obegåvade massan skall utföra det manuella arbete som inte kräver någon intelligens. De försvarar inte kapitalismen. Det är inte kapitalet utan intellektet som bör leda arbetet. Detta gäller i all synnerhet nu när samhället är en så komplicerad struktur, baserad på abstrakt och komplicerad vetenskap som endast den allra främsta intellektuella skarpsinnigheten är i stånd att tillägna sig, fatta och utnyttja. Skulle de arbetande massorna på grund av bristande insikt inte erkänna denna nödvändighet av en överlägsen intellektuell ledning, skulle de i sin enfald försöka ta ledningen i egna händer, blir kaos och undergång den ofrånkomliga följden.

48. Se not 7. Albert Parry har påpekat att det föreligger betydande likheter mellan tillkomsten av en vetenskaplig elit i Sovjetunionen och Förenta staterna och i fråga om den allt större roll de spelar i de avgörande besluten. Till stöd citerar han Bells tes. Se artikel i *New York Times*, 27 mars 1966, om slaviska konferensen i mellanvästern.

49. Brev till Herzen och Ogareff 1866, citerat i Daniel Guérin: ”Jeunesse du socialisme libertaire” (Paris, Librairie Marcel Rivière, 1959), sid. 119.

50. Rosa Luxemburg: ”The Russian Revolution”, övers. Bertram D. Wolfe (Ann Arbor, University of Michigan Press, 1961), sid. 71.

51. Luxemburg, citerat av Guérin: ”Jeunesse du socialisme libertaire”, sid. 106-7.

52. ”Leninism or Marxism”, i Luxemburg, tidigare omnämnt arbete, sid. 102.

53. För en mycket informativ studie av denna fråga med tonvikt på de inhemska frågorna, se Michael Pau Rogin: "The Intellectuals and McCarthy. The Radical Specter" (Cambridge, Mass., The M.I.T. Press, 1967).

54. "The Spanish Republic and the Civil War 1931-1939" (Princeton, N.J., Princeton University Press, 1965).

55. Republikens president respektive regeringschef från maj till Francos uppror och medlem av folkfrontens konservativa flygel, av Azaña utsedd att bilda en kompromissregering efter upproret.

56. Det är intressant att Douglas Pikes mycket fientliga redogörelse för nationella befrielsefronten (tidigare citerad) betonar det folkliga och frivilliga elementet i dess påfallande organisatoriska framgångar. Vad han skildrar – korrekt eller inte är omöjligt att avgöra – är en struktur av växelverkande självhjälpsorganisationer, löst samordnade och utvecklade snarare genom övertalning än våld, och i vissa avseenden av en natur som kunde ha tilltalat anarkistiska tänkare. De som uttalar sig vitt och brett om det "auktoritära Viet Cong" kan för all del ha rätt, men de har inte framlagt något nämnvärt bevismaterial till stöd för sin uppfattning. Givetvis måste man vara på det klara med att Pike betraktar inslaget av frivilligt massdeltagande i självhjälpsföreningar som det farligaste och lömskaste draget i FNL:s organisatoriska struktur.

Relevant är även historien om kollektiviseringen i Kina, som i motsats till förhållandet i Sovjetunionen uppvisar en betydligt högre grad av förlitan på övertalning och ömsesidig hjälp än våld och terror och tycks ha varit mera framgångsrik. Se Thomas P. Bernstein: "Leadership and Mass Mobilisation in the Soviet and Chinese Collectivization Campaigns of 1929-30 and 1955-56. A Comparison", *China Quarterly*, nr 31 (juli–september 1967), sid. 1-47, som ger en del intressanta och suggestiva kommentarer och analyser.

Omfattningen av den kinesiska revolutionen är så överväldigande och de verkligt penetrerande rapporterna så fragmentariska att det utan tvivel skulle vara dumdrigt att försöka sig på en generell bedömning. Men alla de rapporter jag hittills varit i tillfälle att studera tyder på att, i den mån verkliga framgångar uppnåtts i de många stadierna av jordreform, ömsesidig hjälp, kollektivisering och folkkommunbildning, har dessa i stor utsträckning kunnat spåras tillbaka till den komplicerade växelverkan mellan de kommunistiska partikadrerna och de successivt framväxande bondeförbunden, en relation som förefaller avlägsna sig långt från den leninistiska organisationsmodellen. Detta framgår alldeles särskilt klart i William Hintons storartade studie "Fanshen" (New York, Monthly Review Press, 1966), vilken så vitt jag vet saknar motstycke som analys av en period av vittgående revolutionär förändring. Vad som tycks mig framför allt påfallande i hans skildring av revolutionens inledande skeden i en kinesisk by är inte bara den utsträckning i vilken partikadrerna underkastade sig folklig kontroll utan också, vilket är ännu viktigare, det sätt på vilket utövandet av kontrollen över den stegvisa revolutionära processen utgjorde en faktor i utvecklandet av medvetenhet och insikt bland dem som deltog i revolutionen, inte bara från politisk och social synpunkt utan också med hänsyn till de mänskliga relationer som skapades. I detta sammanhang är det intressant att konstatera det starka folkliga inslaget i den tidiga kinesiska marxismen. För en del mycket informativa iakttagelser härom se Maurice Meisner: "Li Ta-chao and the Origins of Chinese Marxism" (Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1967).

Jag vill inte antyda att den anarkistiska revolutionen i Spanien – med dess bakgrund av över trettio års utbildning och kamp – skulle utspelas på nytt i Asien utan snarare att de spontana och frivilliga elementen i folkliga massrörelser antagligen allvarligt har missuppfattats på grund av den instinktiva antipatin gentemot sådana företeelser bland intellektuella och på senare tid på grund av att man insisterar på att se dem i ljuset av det kalla krigets mytologi.

57. "The Spanish Background", *New Left Review*, nr 40 (november-december 1966), sid. 85-90.

58. José Peirats: "La C.N.T. en la revolución española" (Toulouse, Ediciones C.N.T., 1951-52), 3 vol. Jackson omnämner den på ett ställe i förbigående. Peirats har sedan dess utgivit en allmän historia om perioden: "Los anarquistas en la crisis política española" (Buenos Aires, Editorial Alfa-Argentina, 1964). Denna utomordentligt informativa bok borde verkligen göras tillgänglig för en engelsktalande publik.

59. Ett undantag till den tämligen allmänna oförmågan att rätt fatta den anarkistiska revolutionen är Hugh Thomas' "Anarchist Agrarian Collectives in the Spanish Civil War" i Martin Gilbert, red., "A Century of Conflict, 1850-1950. Essays for A.J.P. Taylor", Atheneum Publishers. Den bästa allmänna historien om inbördeskriget är "La Révolution et la guerre d'Espagne" av Pierre Broué och Emile Témime (Paris, Les Editions de Minuit, 1961). En koncis och informativ, färsk redogörelse återfinns i Daniel Guérin: "L'Anarchisme" (Paris, Gallimard, 1965) [sv. övers. [Anarkismen. Från lära till handling](#)]. I sin omfattande studie "The Spanish Civil War" (New York, Harper Row, Publishers, 1961, pocketbokuppl., 1963) nämner Hugh Thomas endast helt kortfattat den folkliga revolutionen, och en del av de viktigaste händelserna nämns över huvud taget inte. Se exempelvis not 97 nedan.

60. "Collectivisations l'oeuvre constructive de la Révolution espagnole", 2:e ed. (Toulouse, Editions C.N.T., 1965). 1:a ed. utkom i Barcelona (Editions C.N.T.-F.A.I., 1937). En utmärkt och välvillig översikt av den marxistiske vetenskapsmannen Karl Korsch, "Collectivization in Spain" återfinns i *Living Marxism*, vol. 4 (april 1939), sid. 179-82. I samma nummer sammanfattas den liberal-kommunistiska reaktionen på det spanska inbördeskriget koncist och, tror jag, korrekt på följande sätt: "Med sitt ytliga pladder om den bolsjevikiska disciplinens under, Caballeros älskvärdhet och la Pasionarias passioner maskerade de 'moderna liberalerna' helt enkelt sin innersta önskan om tillintetgörande av alla revolutionära möjligheter under inbördeskriget och sina förberedelser för det eventuella kriget om den spanska frågan i sina skilda hemländers intresse ... Det sant revolutionära i det spanska inbördeskriget var ett resultat av arbetarnas och de fattiga böndernas direkta handlingar och berodde inte på någon specifik form av arbetarorganisation eller speciellt begåvad ledning". Jag tror att händelseutvecklingen bekräftar denna analys och jag tror också att det är detta faktum som förklarar avskyn för den revolutionära fasen av inbördeskriget och det sätt på vilket den negligerats av den historiska vetenskapen.

61. En belysande ögonvittnesskildring av denna period är Franz Borkenau's "The Spanish Cockpit" (1938, nytryck, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1963).

62. Siffrorna ur Guérin: "L'Anarchisme", sid. 154.

63. En värdefull redogörelse för denna period lämnas av Felix Morrow i "Revolution and Counter-Revolution in Spain" (1938, nytryck, London, New Park Publications 1963) [sv. övers. på marxistarkivet: [Spanien 1931-1937](#)].

64. Citerat av Camillo Berneri i hans "Lettre ouverte à la camarade Frederica [sic] Montseny", "Guerre de classes en Espagne" (Paris, 1946), en samling artiklar översatta ur hans tidskrift *Guerra di Classe*. Berneri var den främste anarkistiske intellektuelle i Spanien. Han var motståndare till att rörelsen skulle inträda i regeringen och yrkade på en alternativ, mera karakteristiskt anarkistisk strategi, som jag skall återkomma till nedan. Hans egen synpunkt på ett inträde i regeringen uttrycktes koncist av en katalansk arbetare som han citerar på tal om republiken av 1931: "Det är hela tiden samma gamla hund även om halsbandet är nytt." Händelseutvecklingen skulle bekräfta denna analys.

Beneri hade varit en ledande förkämpe för italiensk anarkism. Han lämnade Italien efter Mussolinis makttillträde och kom till Barcelona den 19 juli 1936. Enligt den anarkistiske historikern Rudolf Rocker ("The Tragedy of Spain" [New York, Freie Arbeiter Stimme, 1937], sid. 44, svensk översättning på marxistarkivet: [Den spanska tragedien](#)) bildade han de första italienska förbanden för det antifascistiska kriget. Han mördades tillsammans med sin äldre kamrat Barbieri under "majdagarna" 1937. (Häktad den 5 maj av den kommunistkontrollerade polisen sköts han följande natt.) I "The Spanish Civil War", sid. 428, antyder Hugh Thomas att det var troligare att "mördarna var italienska kommunister" än polisen. Thomas' bok, som i huvudsak ägnas den militära historien, nämner mordet på Berneri men berör i övrigt inte hans idéer eller den roll han spelade. I Jacksons historia förekommer inte Berneris namn.

65. Burnett Bolloten: "The Grand Camouflage, The Communist Conspiracy in the Spanish Civil War" (New York, Frederick A. Praeger, Inc., 1961), sid. 86. Denna bok av en UP-korrespondent i Spanien under inbördeskriget innehåller en hel del viktigt dokumentärmaterial av betydelse för här behandlade frågor. Den hållning som intogs av de rika jordbrukarna i detta område, flertalet tidigare anhängare av de högerextremistiska organisationer som nu hade försvunnit, skildras träffande av bondefederationens generalsekreterare, Julio Mateu: "Så starka är sympatierna för oss [det vill säga kommunistpartiet] på Valencias landsbygd att hundratals, ja, tusentals jordbrukare skulle ansluta sig till vårt parti om vi tillät dem det. Dessa jordbrukare ... älskar vårt parti som om det vore heligt ... de [säger] att 'kommunistpartiet är vårt parti'. Kamrater, vilka känslor ådagalägger inte bönderna när de yttrar dessa ord" (citerat i Bolloten, sid. 86). En del intressanta spekulationer om bakgrunden till denna mycket viktiga bok återfinns i H. R. Southworth: "Le mythe de la croisade de Franco" (Ruedo Ibérico, Paris, 1964; spansk utgåva, samma förlag, 1963).

På vägen i det kommunistiska högkvarteret i Valencia satt två anslag: "Respektera småjordbrukarens egendom" och "Respektera småföretagarens egendom" (Borkenau: "The Spanish Cockpit", sid. 117). I själva verket var det också den rike jordbrukaren som sökte skydd för kommunisterna, vilka Borkenau betecknar som de republikanska styrkornas yttersta högerflygel. I början av 1937 var kommunistpartiet enligt Borkenau "i stor utsträckning ... den militära och administrativa personalens parti, i andra hand småborgerlighetens och vissa välbärgade bondegrupperns parti, i tredje hand de anställdas parti och först i fjärde hand industriarbetarnas parti" (sid. 192). Partiet attraherade också många poliser och arméofficerare. Så var till exempel både polischefen i Madrid och chefen för underrättelsetjänsten partimedlemmar. I det stora hela gav partiet, som före revolutionen hade spelat en obetydlig roll, "medelklassen i städerna och på landsbygden en intensiv utlösning för livslust och energi" i försvaret mot de revolutionära krafterna (Bolloten, tidigare omnämnt arbete, sid. 86). Gerald Brenan skildrar läget på följande sätt i "The Spanish Labyrinth" (1943, nytryck, Cambridge, Cambridge University Press, 1960), sid. 325:

Ur stånd att attrahera de kroppsarbetare som envist stannade kvar i sina fackföreningar fann sig kommunisterna vara en tillflyktsort för alla dem som hade lidit under revolutionens excesser eller hyste fruktan för vart den skulle leda. Välbärgade katolska apelsinodlare i Valencia, bönder i Katalonien, småhandlare och affärsmän, arméofficerare och statstjänstemän slöt sig till deras led ... [i Katalonien] stod man på så sätt inför en märklig och ny situation: på ena sidan hade man Barcelonas väldiga, kompakta proletariat med dess långa revolutionära tradition och på den andra stadens kontorister och *petite bourgeoisie*, de senare organiserade och beväpnade av kommunistpartiet mot det förra.

I själva verket är den situation Brenan skildrar inte så märklig som han tycks föreställa sig. Det är snarare en naturlig följd av bolsjevikiskt elittänkande att den "röda byråkratin" skulle uppträda som en motrevolutionär faktor utom i fall då dess nuvarande eller kommande

representanter försöker gripa makten för egen räkning i namn av de massor som de utger sig för att representera.

66. Bolloten, tidigare omnämnt arbete, sid. 189. Den legalisering av revolutionära åtgärder som redan inletts och avslutats påminner om "det revolutionära avantgardets" uppträdande i Sovjetunionen 1918. Jfr Arthur Rosenberg: "History of Bolshevism" (1932, nyutgåva i översättning från det tyska originalet, New York, Russell and Russel, Publishers, 1965), kap. 6. Han skildrar hur de expropriationer, som "genomfördes som följd av spontana aktioner från arbetarnas sida och mot bolsjevikernas önskan", motvilligt legaliserades av Lenin flera månader senare och därpå ställdes under central partikontroll. Vad beträffar bolsjevikernas relationer till anarkisterna i det postrevolutionära Ryssland, sedda från proanarkistisk synpunkt, se Guérin: "L'Anarchisme". Se även Avrich, tidigare omnämnt arbete.

67. Bolloten, tidigare omnämnt arbete, sid. 191.

68. D:o, sid. 194.

69. För vissa detaljer se Vernon Richards: "Lessons of the Spanish Revolution" (London, Freedom Press, 1953), sid. 83-88.

70. För en gripande ögonvitnesskildring se George Orwell: "Homage to Catalonia" (1938, nytryck, New York, Harcourt, Brace & World, 1952 och Boston, Beacon Press 1955. Citaten i detta arbete ur Beacon Press' edition). Denna lysande bok rönt föga uppmärksamhet när den publicerades första gången, vilket utan tvivel berodde på att den bild som Orwell gav stod i klar strid med de fastslagna liberala dogmerna. Den uppmärksamhet som verket rönt i egenskap av dokument om det kalla kriget efter nyutgivningen 1952 skulle, misstänker jag, inte ha berett författaren nämnvärd tröst.

71. Citerat av Rucker: "The Tragedy of Spain", sid. 28.

72. För en kortfattad översikt se d:o. Det irriterade i hög grad Hitler att dessa intressen i stor utsträckning skyddades av Franco.

73. D:o, sid. 35.

74. Ovannämnt arbete, sid. 324 o. följ.

75. Borkenau: "The Spanish Cockpit", sid. 289-92. Det är den grundväsentliga riktigheten i Borkenaus skildring som gör att jag anser att Hobsbawm (ovan nämnt arbete) tar fullständigt fel när han tror att den kommunistiska politiken "utan tvivel var den enda som hade kunnat leda till seger i inbördeskriget". Den kommunistiska politiken var i själva verket dömd att misslyckas därför att den utgick från den förutsättningen att västmaktsdemokratierna skulle ansluta sig till de antifascistiska strävandena blott om Spanien i praktiken skulle kunna bibehållas som en västmaktskoloni. När kommunistledarna väl insåg det meningslösa i dessa förhoppningar gav de upp den kamp som i deras ögon inte var ett försök att vinna inbördeskriget utan endast att tjäna den ryska utrikespolitikens intressen. Av skäl som är implicerade i hela denna diskussion tar jag också avstånd från Hobsbawms analys av den anarkistiska revolutionen.

76. Tidigare omnämnt arbete, sid. 143-44.

77. Citerat av Rosenberg i tidigare omnämnt arbete, sid. 168-69.

78. Bolloten, tidigare omnämnt arbete, sid. 84.

79. D:o, sid. 85. Som tidigare nämnts omfattade "småbrukarna" även de välbärgade apelsinodlarna osv. (Se not 65).

80. Brennan, tidigare omnämnt arbete, sid. 321.

81. Korrespondens från Companys till Prieto 1939. Även om Companys i egenskap av katalan med separatistisk inställning av naturliga skäl var benägen att ta katalanska prestationer i försvar var han förvisso inte positivt inställd till kollektiviseringen, trots sin samarbetsvilliga attityd under den period då anarkisterna med den verkliga makten i sina händer tillät honom att behålla den nominella makten. Jag känner inte till något försök att ifrågasätta riktigheten av hans bedömning. Morrow (tidigare omnämnt arbete, sid. 77) hävdar att den katalanske regeringschefen, entreprenören Juan Tarradellas, försvarade de kollektiviserade krigsindustriernas administration mot ett kommunistiskt (PSUC) angrepp, vilket han betecknade som ”rena falsarierna”. Det föreligger åtskilliga andra kommentarer beträffande de kollektiviserade industriernas funktionsduglighet av icke-anarkistiska förstahandsiakttagare, som i huvudsak stöder Companys. Så nämner till exempel Rucker (”The Tragedy of Spain”, sid. 24) att den schweiziske socialisten Andres Oltmares sagt att de katalanska arbetarsyndikaten efter revolutionen ”på sju veckor åstadkom minst lika mycket som Franco på fjorton månader efter världskrigets utbrott”. Han fortsätter:

Mitt under inbördeskriget har anarkisterna visat sig vara första rangens politiska organisatörer. De väckte hos alla den ansvarskänsla som krävdes och förstod att genom värtaliga vädjanden hålla offerandan vid liv för folkets allmänna bästa.

Som socialdemokrat yttrar jag mig här fylld av en inre glädje och uppriktig beundran om mina erfarenheter i Katalonien. Den antikapitalistiska omvandlingen skedde här utan att de behövde tillgripa diktatur. Syndikatens medlemmar är sina egna herrar och fullföljer produktionen och distributionen av arbetsprodukterna under egen ledning med råd av tekniska experter som de hyser förtroende för. Arbetarnas entusiasm är så stor att de försmår alla personliga förmåner och endast tänker på allas bästa.

Till och med Borkenau erkänner, om än tämligen motvilligt, att industrin, så vitt han kunde se, fungerade tämligen bra. Saken förtjänar ett allvarligt studium.

82. Citerat i Richards, tidigare omnämnt arbete, sid. 46-47.

83. D:o. Richards antyder att centralregeringens vägran att stödja den aragonska fronten delvis kan ha motiverats av motrevolutionens allmänna politik. ”Denna front, som i huvudsak hölls av medlemmar av C.N.T. – F.A.I., ansågs av anarkisterna ha stor strategisk betydelse eftersom dess viktigaste uppgift var att förena Katalonien med de baskiska provinserna och Asturien, dvs. [Kataloniens] industriområde med en viktig källa till råmaterial.” Även i detta fall skulle det vara intressant att företa en ingående undersökning av ämnet.

Att kommunisterna undanhöll aragonska fronten vapen förefaller klart och otvetydigt ådagalagt, och det kan knappast betvivlas att motivet var politiskt. Se exempelvis D. T. Cattell: ”Communism and the Spanish Civil War” (1955, nytryck, New York, Russell and Russell, Publishers, 1965), sid. 110. Cattell, som i regel anstränger sig till det yttersta för att försöka rättfärdiga centralregeringens uppträdande, framhåller att det i detta fall råder föga tvivel om att vägran att lämna bistånd var politiskt motiverad. Brennan hyser samma uppfattning och hävdar att kommunisterna ”undanhöll den aragonska fronten vapen för att motarbeta anarkisterna”. Kommunisterna tog sin tillflykt till direkt löjligt förtal för att förklara bristen på vapen på den aragonska fronten. Så till exempel menade *Daily Worker* att vapenbristen berodde på att ”den trotskistiske generalen Kopp hade fraktat enorma kvantiteter vapen och ammunition över ingenmansland till fascisterna” (citerat av Morrow, tidigare omnämnt arbete, sid. 145). Som Morrow påpekar är George Kopp ett ovanligt misslyckat val av mål för den sortens anklagelser. Hans meritlista är välkänd, bland annat genom den redogörelse som lämnas av Orwell, vilken tjänstgjorde under hans befäl (se Orwell, tidigare omnämnt arbete, sid. 209 o. följ.). Orwell kunde också med stöd av iakttagelser i första hand avvisa åtskilliga av de andra absurditeter som förekom i den liberala pressen om den aragonska fronten, till

exempel påståendet av Ralph Bates i *New Republic* att POUM-trupperna ”spelade fotboll med fascisterna i ingenmansland”. Vid tidpunkten i fråga, påpekar Orwell, ”led POUM-trupperna svåra förluster, och flera av mina personliga vänner dödades eller sårades”.

84. Citerat i *Living Marxism*.

85. Bolloten, tidigare omnämnt arbete, sid. 49, påpekar beträffande kollektiviseringen av mejerihanteringen i Barcelona följande: ”Anarko-syndikalisterna eliminerade såsom varande ohygieniska över fyrtio pastöriseringsanläggningar, pastöriserade all mjölk i de kvarvarande nio och ersatte därpå alla mellanhänder genom att upprätta egna mejerier. Åtskilliga återförsäljare anslöt sig till kollektivet, men en del vägrade att göra detta: ‘De begärde mycket högre löner än vad arbetarna hade ... under hänvisning till att de inte kunde klara sig på vad de hade’ [*Tierra y Libertad*, 21 augusti 1937 – organ för FAI, de anarkistiska aktivisterna].” Hans informationer kommer huvudsakligen från anarkistiska källor, som han utnyttjar i betydligt större utsträckning än någon annan historiker än Peirats. Han gör för närvarande ingen värdering av dessa källor, vilka – i likhet med alla andra – måste användas med urskillning.

86. Morrow, tidigare omnämnt arbete, sid. 136.

87. Borkenau: ”The Spanish Cockpit”, sid. 182.

88. D:o, sid. 183.

89. D:o, sid. 184. Enligt Borkenau ”är det tveksamt huruvida Comorera personligen är ansvarig för denna knapphet. Den kan ha uppstått under alla förhållanden i takt med konsumtionen av skörden”. Denna teori kan för all del vara riktig men lika gärna oriktig. I likhet med Borkenau kan vi bara framkasta spekulationer om huruvida de kommunala kommittéerna och arbetarkommittéerna hade kunnat fortsätta att försörja Barcelona med eller utan central administration om det inte hade varit för den ”abstrakt liberalistiska” politik som var ett led i de allmänna, kommunistledda försöken att krossa de revolutionära organisationer och strukturer som framkommit under den revolutionära perioden.

90. Orwell, tidigare omnämnt arbete, sid. 109-11. Orwells skildring av Barcelona i december (sid. 4-5) då han kom dit för första gången, förtjänas att citeras utförligare:

Det var första gången jag någonsin hade satt min fot i en stad där arbetarklassen satt vid makten. Praktiskt taget varje byggnad av betydelse hade erövrats av arbetarna och var draperade med röda flaggor eller med anarkisternas röda och svarta flagga, på varenda vägg syntes hammaren och skäran jämte de revolutionära partiernas initialer, praktiskt taget varenda kyrka var utplundrad och helgonbilderna brända. Här och var revs kyrkor systematiskt av arbetarlag. Alla butiker och kaféer var försedda med anslag som upplyste om att de hade kollektiviserats. Till och med skoputsarna var kollektiviserade och deras lådor målade i rött och svart. Kypare och affärsbiträden såg en i ansiktet och behandlade en som jämlike. Servilitet och rent ceremoniella talesätt hade temporärt försvunnit. Ingen sade ”Señor” eller ”Don” eller ens ”Usted”; alla kallade alla andra ”Kamrat” och ”Du” och sade ”Salud!” i stället för ”Buenos dias!” Att ge drickspengar hade lagligen varit förbjudet ända sedan Primo de Riveras tid: min så gott som första upplevelse var en uppläxning av en hotelldirektör för att jag försökt ge drickspengar åt en hisspojke. Det fanns inga privata bilar – alla hade rekvirerats – och samtliga spårvagnar, taxibilar och flertalet andra fordon var målade i rött och svart. Över allt syntes de revolutionära affischerna, flammande från väggarna i klara röda och blåa färger som kom de få kvarvarande reklamaffischerna att se sig som lerfläckar. Längs Ramblas, stadens breda pulsåder där strömmar av folk ständigt rörde på sig, dånade högtalarna revolutionära sånger hela dagarna och långt in på nätterna. Och det var anblicken av människorna som var det märkligaste av alltsammans. Av det yttre att döma var det en stad där de förmögna klasserna praktiskt taget hade upphört att existera. Frånsett några få kvinnor och utlänningar fanns det över huvud taget inga ”välklädda” människor. Nästan alla gick i enkla arbetarklasskläder eller blåa overaller eller någon variant av milisuniformen. Allt detta var märkligt och gripande. Det var

åtskilligt i det som jag inte förstod, som jag på sätt och vis inte ens tyckte om, men jag insåg ögonblickligen att det var en tingens ordning som det var värt att kämpa för. Jag trodde också att det jag såg motsvarade verkligheten, att detta verkligen var en arbetarstad och att hela bourgeoisie antingen hade flytt, dödat eller frivilligt gått över på arbetarnas sida. Jag fattade inte att ett stort antal välbärgade borgare helt enkelt låg och tryckte och tills vidare maskerade sig som proletärer ... i väntan på den glada dag då kommunisterna skulle återinföra den gamla samhällsordningen och tillintetgöra folkets hängivna insats i kriget.

I december 1936 var emellertid läget fortfarande så som Orwell skildrar det här nedan (sid. 6):

Men så vitt man kunde bedöma var folk nöjda och hoppfulla. Det förekom ingen arbetslöshet, och levnadskostnaderna var fortfarande mycket låga. Man såg mycket få påfallande fattiga människor och inga tiggare utom zigenarna. Framför allt fann man en tro på revolutionen och framtiden, en känsla av att plötsligt ha hamnat i en jämlikhetens och frihetens era. Mänskliga varelser försökte bete sig som mänskliga varelser och inte som kuggar i det kapitalistiska maskineriet. På frisersalongen fanns anarkistiska anslag (frisörerna var för det mesta anarkister), som högtidligt förklarade att frisörer inte längre var slavar. På gatorna satt färggranna affischer med vädjanden till prostituerade att upphöra med att vara prostituerade. För en representant för de engelsktalande folkens känslolösa, håfulla civilisation var det något närmast patetiskt i det bokstavliga sätt på vilket dessa idealistiska spanjorer uppfattade revolutionens uttröskade fraser. Vid den tiden såldes på gatorna för några céntimos stycket revolutionära ballader av allra naivaste slag, som allesammans handlade om det proletära broderskapet och Mussolinis ondskefullhet. Jag har många gånger sett analfabetiska milismän köpa sådana ballader, mödosamt stava sig igenom orden och när de till sist fått sammanhanget klart för sig börjat sjunga sången till vederbörande melodi.

Lägg märke till dessa data. Orwell kom till Barcelona i slutet av december 1936. Comoreras dekret enligt vilket arbetarnas försörjningskommittéer och brödkommittéer avskaffades var daterat den 7 januari. Borkenau återvände till Barcelona i mitten av januari, Orwell i april.

91. Se Bolloten, tidigare omnämnt arbete, sid. 74 med citat av den anarkistiske talesmannen Juan Peiró av september 1936. I likhet med andra anarkister och socialister på vänsterflygeln fördömer Peiró skarpt bruket av våld för att genomföra kollektivisering och intog den ståndpunkt som framfördes av flertalet anarkister liksom också av sådana socialister på vänsterflygeln som Ricardo Zabalza, generalsekreterare i lantbruksarbetarnas federation, som den 8 januari 1937 sade: ”Jag föredrar ett litet, entusiastiskt kollektiv, bildat av en grupp aktiva och hederliga arbetare, framför ett stort kollektiv, organiserat med våld och sammansatt av bönder utan entusiasm, som skulle sabotera det tills det misslyckades. Frivillig kollektivisering kan tyckas vara en längre väg, men det exempel som de små, välskötta kollektiven utgör, kommer att attrahera hela bondebefolkningen, som är utomordentligt realistisk och praktisk, medan tvångskollektivisering skulle sluta med att hela det socialiserade jordbruket misskrediterades”. Citerat av Bolloten i tidigare omnämnt arbete, sid. 59). Det tycks emellertid inte råda något tvivel om att de anarkistiska och vänstersocialistiska talesmännens regel ofta bröts i praktiken.

92. Borkenau: ”The Spanish Cockpit”, sid. 219-20. Om denne officer säger Jackson endast att han var ”en pålitlig yrkesofficer”. Efter Málagas fall ställdes överstelöjtnant Villalba inför rätta för förräderi, för att ha lämnat högkvarteret och övergett sina trupper. Broué och Témime framhåller att det är svårt att avgöra hur pass berättigad anklagelsen var.

93. Jesus Hernández och Juan Comorera: ”Spain Organizes for Victory. The Policy of the Communist Party of Spain Explained” (London, Storbritanniens kommunistiska parti), citerat av Richards i tidigare omnämnt arbete, sid. 99-100. Anmärkningen gällde inte att telefonservicen var begränsad utan endast att de revolutionära arbetarna kunde hålla ”ordentlig kontroll över de samtal som fördes mellan politikerna”. Richards tillägger: ”Det är naturligtvis en helt annan sak när det ”indiskreta örat” är liktydigt med O.G.P.U.”

94. Broué och Témime, tidigare omnämnt arbete, sid. 266.

95. Jackson, tidigare omnämnt arbete, sid. 370. Thomas antyder att Sesé antagligen dödades genom olyckshändelse ("The Spanish Civil War", sid. 428).

96. Den anarkistiske borgmästaren i gränsstaden Puigcerdá hade mördats i april sedan Negríns carabinieri hade övertagit gränsposteringarna. Samma dag mördades en prominent UGT-medlem, Roldán Cortada i Barcelona, efter vad det antas av CNT-militanta individer. Detta antagande bestrids av Peirats ("Los Anarquistas", se not 58), som med visst stöd hävdar att mordet kan ha varit en stalinistisk provokation. Som en repressalieåtgärd dödades en CNT-man. Orwell, vars ögonvittnesskildring av "majdagarna" är oförglömlig, påpekar att "man kan sluta sig till den utländska kapitalistpressens inställning till den kommunist-anarkistiska fejden av den omständigheten att mordet på Roldán gavs stor publicitet medan repressalievadet omsorgsfullt undertrycktes" (tidigare omnämnt arbete, sid. 119). På liknande sätt kan man sluta sig till Jacksons inställning till denna kamp genom hans omnämnande av mordet på Sesé som en avgörande händelse, medan mordet på Berneri över huvud taget inte omnämns (jfr noterna 64 och 93). Orwell påpekar på annat håll att "framför allt i den engelska pressen måste man söka länge, vilken period av kriget det än gällde, för att finna något gynnsamt uttalande om de spanska anarkisterna. De har systematiskt nedsvärtats, och det är, vilket jag vet av egen erfarenhet, så gott som omöjligt att förmå någon att publicera något till deras försvar" (sid. 159). Föga har förändrats sedan dess.

97. Enligt Orwell (tidigare omnämnt arbete, sid. 153-54) "hade en brittisk kryssare och två brittiska jagare närmast sig hamnen, och utan tvivel befann sig ytterligare örlogsfartyg i närheten. De engelska tidningarna påstod att dessa fartyg var på väg till Barcelona 'för att skydda brittiska intressen', men i själva verket vidtog de inga åtgärder i detta syfte, det vill säga de varken landsatte några trupper eller tog ombord några flyktingar. Man kan givetvis inte vara alldeles säker, men det låg åtminstone i sakens natur att det var sannolikt att den brittiska regeringen, som inte hade lyft ett finger för att rädda den spanska regeringen undan Franco skulle intervensera illa kvickt för att rädda den undan dess egen arbetarklass". Detta antagande kan mycket väl ha påverkat den vänsterorienterade ledningen att avhålla Barcelonas arbetare från att helt enkelt överta kontrollen av hela staden, vilket de av allt att döma utan svårighet hade kunnat göra i det inledande skedet av "majdagarna".

Hugh Thomas framhåller ("The Spanish Civil War", sid. 428) att det inte fanns "någon grund" för Orwells "farhågor" i detta sammanhang. I ljuset av den brittiska hållningen med avseende på Spanien förefaller det mig som om Thomas i detta avseende helt enkelt är orealistisk i jämförelse med Orwell.

98. Orwell, tidigare omnämnt arbete, sid. 143-44.

99. *Controversy*, augusti 1937, citerat av Morrow, sid. 173. Förutsägelsen var felaktig men inte orimlig. Om västmakterna och Sovjetunionen så velat förefaller det som om en kompromiss hade kunnat vara möjlig varigenom Spanien hade kunnat räddas undan de fruktansvärda följderna av en Francoseger. Se Brenan, tidigare omnämnt arbete, sid. 331. Han anser att den brittiska underlåtenheten att stödja försöken att åstadkomma ett vapenstillestånd och en eventuell försoning beror på att Chamberlain "inte såg något oroväckande i utsikterna till en italiensk och tysk seger". Det skulle vara intressant att närmare undersöka Churchills inställning. I april 1937 sade han att en Francoseger inte skulle skada brittiska intressen. Risken var snarare att kriget skulle leda till en "framgång för trotskisterna och anarkisterna" (citerat av Broué och Témime, tidigare omnämnt arbete, sid. 172). Av ett visst intresse är i detta sammanhang upptäckten helt nyligen av en opublicerad artikel av Churchill, skriven i mars 1939 – sex månader efter München – i vilken han sade att England "skulle välkomna och bistå en uppriktigt fredlig och tolerant Hitler" (se *New York Times*, 12 december 1965).

100. Jag kan inte finna att saken över huvud taget nämns i Hugh Thomas: "The Spanish Civil War". Här föreliggande redogörelse bygger i huvudsak på Broué och Témimes arbete.

101. Tidigare omnämnt arbete, sid. 405. I en fotnot talas det om regeringens "mildhet" mot de häktade. Jackson har ingenting att säga om anklagelserna mot Ascaso och andra eller om det sätt på vilket den gamla ordningen återupprättades i Aragonien.

För att bättre förstå dessa händelser bör man för jämförelsens skull nämna den omsorg om de medborgerliga rättigheterna som ådagalades av Negrín på den andra, antifascistiska fronten. I en intervju efter kriget förklarade han för John Whitaker ("We Cannot Escape History" [New York, The Macmillan Company, 1943], sid. 116-18) varför hans regering hade ådagalagt en sådan ineffektivitet gentemot den femte kolonnen, till och med när det var fråga om kända fascistagenter. Negrín förklarade att "vi kunde inte anhålla någon på blotta misstankarna, vi kunde inte sätta oss över gällande krav på bevismaterial. Man kan inte ta risken att häkta en oskyldig människa därför att man innerst inne är övertygad om att han är skyldig. Man utkämpar ett krig, för all del – men man lever också med sitt samvete". Tydligt spelade sådana skrupler inte någon roll när det inte var fascistiska agenter utan anarkistiska och socialistiska arbetares rättigheter som stod på spel.

102. Jfr Broué och Témime. Ironiskt nog omfattade regeringsstyrkorna en del anarkistiska förband, de enda som kom in i Barcelona.

103. En omfattande källförteckning återfinns i Bolloten, tidigare omnämnt arbete, sid. 55, not 1.

104. Broué och Témime anför socialisterna Allardo Prats, Fenner Brockway och Carlo Rosselli. Borkenau å andra sidan misstänkte att terrorn spelade en stor roll vid kollektiviseringen. Han åberopar ett mycket knapphändigt sakligt underlag för denna uppfattning, men ett visst material ur anarkistiska källor finns tillgängligt. Se not 89 ovan.

En del allmänna synpunkter på kollektiviseringen som framförts av Rosselli och Brockway anför av Rudolf Rocker i hans uppsats "Anarchism and Anarchosyndicalism", not 1 i Paul Eltzbacher, red., "Anarchism" (London, Freedom Press, 1960), sid. 266.

105. Citerat av Richards, tidigare omnämnt arbete, sid. 76–81.

106. Se Hugh Thomas: "Anarchist Agrarian Collectives in the Spanish Civil War". Han anför siffror av vilka framgår att jordbruksproduktionen ökade i Aragonien och Kastilien, där kollektiviseringen var omfattande, och minskade i Katalonien, särskilt i de nordöstra delarna, där jordägande bönder utgjorde det dominerande inslaget.

Thomas' försök är, så vitt jag vet, det enda som gjorts av en yrkeshistoriker att systematiskt bedöma uppgifterna om jordbrukskollektiviseringen i Spanien. Han kommer till den slutsatsen att den av allt att döma var "en avsevärd social framgång" och måste ha åtnjutit starkt folkligt stöd men är mera tveksam beträffande deras ekonomiska livsduglighet. Hans antydning om att "kommunistiska påtryckningar på kollektiven kan ha gett dem den erforderliga viljan och kraften att överleva" förefaller fullständigt omotiverad liksom också hans antydning om att "blotta förekomsten av kriget ... kan förklara en del av de framgångar som kollektiven vann". Tvärtom tyder deras framgång och spontana framväxt över hela det republikanska Spanien på att de motsvarade djupt kända önskemål från folkets sida och att både kriget och de kommunistiska påtryckningarna snarare förefaller ha varit utomordentligt störande faktorer – slutligen givetvis rent destruktiva faktorer.

Andra dubiösa slutsatser är att "de anarkistiska kollektiven med avseende på omfördelning av rikedomarna knappast medförde någon förbättring i förhållande till kapitalismen" eftersom "man inte lyckades finna något effektivt sätt att begränsa konsumtionen i rikare kollektiv för

att hjälpa de fattigare” och att det inte fanns någon möjlighet att utveckla en planering i stor skala. Tvärt om påpekar Bolloten (i tidigare omnämnt arbete, sid. 176-79) att ”anarko-syndikalisterna, trots att de var traditionella motståndare till allt förstatligande i syfte att rätta till kollektiviseringens brister liksom att utjämna skillnader i arbetarnas levnadsstandard i blomstrande respektive fattiga företag gjorde sig till talesmän för centraliseringen – eller förstatligandet, som de kallade det – under fackföreningskontroll av hela produktionsgrenar”. Han nämner ett antal exempel på partiellt förstatligande som hade en viss framgång och framhåller att den svårighet som framför allt hindrade ännu större framgångar var kommunistpartiets och UGT-ledningens (tydligt gällde detta inte den stora massan av UGT:s medlemmar) insistens på statlig äganderätt och kontroll. Enligt Richards (tidigare omnämnt arbete, sid. 82) höll de regionala bondefederationerna ett riksmöte i Valencia i juni 1937 för att diskutera bildandet av en nationell bondefederation för samordning och utvidgning av den kollektivistiska rörelsen liksom också att säkerställa en rättvis fördelning av jordbruksprodukterna, inte bara mellan kollektiven utan avseende hela landet. I Kastilien företogs i oktober 1937 en sammanslagning av de 100 000 medlemmarna av de regionala bondefederationerna och de 13 000 medlemmarna av livsmedelsdistributionsbranscherna. Detta innebar ett logiskt steg mot bättre samordning och accepterades för hela Spanien vid den nationella kongress som kollektiven höll i Valencia i november 1937. Ytterligare planer på regional och nationell samordning diskuterades, se exempelvis D.A. de Santillán: ”After the Revolution” (New York, Greenberg Publisher, Inc., 1937).

Thomas anser att kollektiven inte hade kunnat överleva mer än ”några få år medan den allra värsta fattigdomen avlägsnades”. Jag kan inte finna någonting i hans uppgifter som stöder en sådan slutsats. Erfarenheterna från Israel har visat att kollektiv kan fungera framgångsrikt både socialt och ekonomiskt under en lång tid. Den spanska kollektiviseringens framgångar under krigsförhållanden förefaller häpnadsväckande. Man kan naturligtvis inte med säkerhet avgöra om dessa framgångar hade kunnat säkerställas och utvidgas om rörelsen inte blivit föremål för det kombinerade fascistiska, kommunistiska och liberala angreppet, men jag kan inte finna någon objektiv grund för den nästan universella skepsis som rörelsen mött. Än en gång måste jag framhålla att detta för mig endast ter sig som ett utslag av irrationella fördomar.

107. Nedanstående är en kort skildring av den anarkistiske författaren Gaston Leval: ”Né Franco, Né Stalin: la collettivita anarchiche spagnole nella lotta contra Franco e la reazione staliniana” (Milano, Istituto Editoriale Italiano, 1955), delvis i nytryck i ”Collectivités anarchistes en Espagne révolutionnaire, Noir et Rouge”, tryckår ej angivet.

I mitten av juli inleddes offensiven i Aragonien i stor skala och med dittills okända metoder. Skördetiden närmade sig. Beväpnade med gevär hejdade vaktmanskaper från finansdepartementet enligt kommunistiska order lastbilar, lastade med förnödenheter, på landsvägarna och förde dem till sina lokaler. Något senare tog sig samma vaktmanskaper in på kollektiven och konfiskerade stora kvantiteter vete på order av generalstaben som hade sitt högkvarter i Barbastro ... Längre fram, i augusti, inleddes öppna angrepp under befäl av Lister med trupper som dragits tillbaka från fronten vid Belchite mer än 50 kilometer därifrån ... Till sist var 30 procent av kollektiven totalt förintade. I Alcolea häktades det kommunalråd som ledde kollektivet. Folk som bodde på ålderdomshemmet ... kastades ut på gatan. I Mas de las Matas, i Mouzon, i Barbastro, runt omkring företogs häktningar. Plundringar skedde över allt. De kooperativa affärerna och deras spannmålsförråd länsades, möbler och inredningar förstördes. Guvernören i Aragonien, som hade utnämnts av centralregeringen efter upplösningen av Aragoniens råd – vilket tycks ha varit signalen till det väpnade angreppet mot kollektiven – protesterade. Han anmodades att dra åt helvete.

Vid böndernas nationalkongress den 22 oktober framlade delegationen för Aragoniens regionala kommitté en rapport, som här återges i sammandrag:

Mer än 600 organisatörer av kollektiv har anhållits. Regeringen har utnämnt styrande kommittéer som övertagit lagerbyggnaderna och planlöst distribuerat deras innehåll ... Ett stort antal kollektiviserade svinfarmer, stuterier och mejerier förstördes. I vissa kommuner, till exempel Bordou och Calaceite, konfiskerades till och med utsädet och bönderna är nu ur stånd att odla sin jord.

Uppskattningen att 30 % av kollektiven förintades stämmer med siffror som anförts av Peirats ("Los anarquistas en la crisis política española", sid. 300). Han påpekar att endast 200 delegater bevistade kollektivkongressen i Aragonien i september 1937 ("som hölls i skuggan av 11. divisionens bajonetter", den bataljon som stod under befäl av Lister) i jämförelse med 500 delegater vid kongressen i februari året före. Peirats uppger att en armédivision bestående av katalanska separatister och ytterligare en division bestående av PSUC även besatte delar av Aragonien under denna operation medan tre anarkistiska divisioner på order av CNT-FAI:s ledning höll fronten. Jämför Jacksons förklaring på ockupationen av Aragonien: "Det var allmänt bekant att bönderna hatade el Consejo, *anarkisterna hade deserterat från fronten under striderna om Barcelona*, och blotta existensen av el Consejo var en permanent utmaning mot centralregeringens auktoritet" (min kursivering).

108. Vad beträffar Bollotens arbete har Jackson följande att anföra: "I hela detta kapitel har jag i hög grad stött mig på denna väldokumenterade studie av det kommunistiska partiet under tiden 1936-37. Den saknar motstycke vad gäller behandlingen av pressen under kriget. Bolloten, som själv tjänstgjorde som UP-korrespondent i Spanien, hopbragte en stor samling" (sid. 363).

109. Se not 64. Ett antal citat ur Berneris författarskap återges av Broué och Témime. Morrow återger också åtskilliga avsnitt ur hans tidskrift, *Guerra di Classe*. En samling av hans arbeten skulle utgöra ett mycket värdefullt bidrag till vår förståelse för det spanska inbördeskriget och av de revolutionära krigens problem i allmänhet.

110. Cattell, tidigare omnämnt arbete, sid. 208. Se även tidigare nämnda uttalanden av Borkenau, Brenan och Bolloten. Varken Cattell eller Borkenau betraktar denna försämrade stridsmoral som någon avgörande faktor.

111. Tidigare omnämnt arbete, sid. 195, not 7.

112. Så långt intog Trotskij en liknande ståndpunkt. Se hans "Lesson of Spain" (London, Workers' International Press, 1937) [sv. övers. [Lärdomar av Spanien – den sista varningen](#)].

113. Citerat i Richards, tidigare omnämnt arbete, sid. 23.

114. H.E. Kaminski: "Ceux de Barcelone" (Paris, Les Editions Denoel, 1937), sid. 181. Denna bok innehåller mycket intressanta iakttagelser beträffande det anarkistiska Spanien av ett skeptiskt men välvilligt inställt ögonvittne.

115. 15 maj 1937. Citerat av Richards, tidigare omnämnt arbete, sid. 106.

116. Citerat av Broué och Témime, tidigare omnämnt arbete, sid. 258, not 34. Att erövra Zaragoza var den aragonska anarkistmilisens aldrig förverkligade mål.

117. D:o, sid. 175.

118. D:o, sid. 193.

119. Detta förhållande förbigick inte utländska journalister. Morrow (tidigare omnämnt arbete, sid. 68) citerar James Minifie i *New York Herald Tribune*, 28 april 1937: "En pålitlig poliskår håller sakta men säkert på att skapas. Valenciaregeringen har funnit ett idealiskt verktyg för detta ändamål i carabineros. De var tidigare tulltjänstemän och vaktmanskaper och har alltid ansetts vara mycket lojala. Det rapporteras från välunderrättat håll att 40 000 man har rekryterats till denna kår och att 20 000 redan är beväpnade och utrustade ... Anarkisterna

har redan lagt märke till och klagat över kårens ökade styrka vid en tidpunkt då alla vet att trafiken över både land- och sjögränserna är högst obetydlig. De inser att den kommer att användas mot dem.” Betänk vad dessa soldater, liksom Listers division eller de *asaltos* som Orwell skildrat, skulle ha kunnat uträtta exempelvis på den aragonska fronten. Betänk också effekten på milismännen, av centralregeringen berövade erforderliga vapen, av vetskapen om att dessa välbevärade, välutbildade trupper likviderade resultaten av deras revolution.

120. Citerat i Rocker, ”The Tragedy of Spain”, sid. 37.

121. För hänvisningar se Bolloten, tidigare omnämnt arbete, sid. 192, not 12.

122. Citerat i Rocker, ”The Tragedy of Spain”, sid. 37.

123. Liston M. Oak: ”Balance Sheet of the Spanish Revolution”, *Socialist Review*, vol. 6 (september 1937), sid. 7-9, 26. William Watson fäste min uppmärksamhet på detta uttalande. Ett slående exempel på den förvrängning som 1930-talets propaganda åstadkom är den sällsamma historien i den opinionsbildande filmen ”The Spanish Earth”, inspelad 1937 av Joris Ivens med (senare tillfogad) text av Hemingway – ett projekt som av allt att döma Dos Passos tog initiativet till. En mycket klarläggande redogörelse för detta och Hemingways och Dos Passos’ uppfattning om inbördeskriget återfinns i W. B. Watson och Barton Whaley: ”The Spanish Earth of Dos Passos and Hemingway”, 1967, ej publicerad. Filmen handlade om den kollektiverade byn Fuentidueña i Valencia (en by som i förbigående nämnt kollektiverades av UGT). För den indeterministiske Dos Passos var revolutionen det dominerande temat, medan det däremot var det antifascistiska kriget sona framför allt skulle komma att engagera Hemingway. Dos Passos’ roll glömdes snabbt på grund av den omständigheten (som Watson och Whaley påpekar) att ”Dos Passos hade blivit anatema för vänstern med anledning av sin kritik av den kommunistiska politiken i Spanien”.

124. Vad öst beträffar hävdar Rocker (”The Tragedy of Spain”, sid. 25) att ”den ryska pressen av skäl som inte är svåra att förstå aldrig yttrade minsta lilla ord om de spanska arbetarnas och böndernas försök att genomföra en social omdaning”. Jag kan inte kontrollera påståendets sanningshalt men det skulle knappast vara ägnat att förväna om det vore korrekt.

125. Se Patricia A. M. Van der Esch: ”Prelude to War. The International Repercussions of the Spanish Civil War (1935-1939)” (Haag, Martinus Nijhoff, 1951), sid. 47, och Brenan, tidigare omnämnt arbete, sid. 329, not 1. Den baskiska regeringens konservativa karaktär var också av allt att döma i stort sett en följd av franska påtryckningar. Se Broué och Témime, tidigare omnämnt arbete, sid. 172, not 8.

126. Se Dante A. Puzzo: ”Spain and the Great Powers, 1936-1941” (New York, Columbia University Press, 1962), sid. 86 o. följ. Denna bok ger en detaljerad och mycket insiktsfull analys av den internationella bakgrunden till inbördeskriget.

127. Jules Sauenvein, rapport till *New York Times*, daterad 26 juli. Citerad av Puzzo i tidigare omnämnt arbete.

128. Jfr exempelvis Jackson, tidigare omnämnt arbete, sid. 248 o. följ.

129. Enligt uppgift av Herschel V. Johnson vid amerikanska ambassaden i London; citerat av Puzzo, tidigare omnämnt arbete.

130. Se Broué och Témime, tidigare omnämnt arbete, sid. 28889.

131. Citerat av Thomas, ”The Spanish Civil War”, sid. 531, fotnot 3. Rocker citerar i ”The Tragedy of Spain”, sid. 14 (utan hänvisning till källa) ett förslag av Churchill om en femårig ”neutral diktatur” med uppgift att ”dämpa ner” landet, efter vilken tid man kanske kunde ”tänka sig ett återupplivande av parlamentariska institutioner”.

132. Puzzo, tidigare omnämnt arbete, sid. 116.

133. D:o, sid. 147. Eden syftar givetvis på Sovjetunionen. För en analys av det ryska biståndet till den spanska republiken, se Cattell, tidigare omnämnt arbete, kap. 8.

134. Jfr Puzzo, sid. 147-48.

135. D:o, sid. 212.

136. D:o, sid. 93.

137. Tidigare omnämnt arbete, sid. 248.

138. Puzzo, tidigare omnämnt arbete, sid. 151 o. följ.

139. D:o, sid. 154-55 och not 27.

140. För vissa källanvisningar, se Allen Guttman: "The Wound in the Heart – America and the Spanish Civil War" (New York, The Free Press, 1962), sid. 137-38. Den tidigaste halv-officiella källa jag känner till förekommer i Herbert Feis: "The Spanish Story" (New York, Alfred A. Knopf, 1948), där vissa data meddelas i en bilaga. Jackson (tidigare omnämnt arbete, sid. 256) omnämner saken utan att påpeka att Texaco bröt ett tidigare avtal med republiken. Han påstår att den amerikanska regeringen inte kunde göra något åt denna sak, eftersom "olja enligt neutralitetslagen inte ansågs vara krigsmateriel". Han påpekar emellertid inte att Robert Cuse, Martin Company och mexikanska regeringen utsattes för kraftiga påtryckningar att vägra leveranser till republiken trots att även detta skulle ha varit fullkomligt legalt. Som redan tidigare påpekats stämplades Texaco Company inte vid något tillfälle som "oetiskt" eller "opatriotiskt". Dessa Roosevelts epitet förbehölls dem som försökte bistå republiken. En cyniker skulle kanske kunna fråga sig varför just olja uteslöts ur neutralitetslagen av januari 1937 när man betänker att medan Tyskland och Italien kunde leverera vapen till Franco var de inte i stånd att tillmötesgå hans krav på olja.

Texaco Oil Company fortsatte att handla i den pronazistiska anda som präglade dess chef, kommendör Thorkild Reiber, fram till augusti 1940, då publiciteten började te sig hotande för företaget. Ytterligare detaljer återfinns i Feis, tidigare omnämnt arbete.

141. Puzzo, tidigare omnämnt arbete, sid. 160. Han påpekar: "En regering i Madrid med både socialistiska, kommunistiska och anarkistiska medlemmar var inte utan vidare riskfri för amerikanska affärsintressen i Spanien och Latinamerika" (sid. 165). Hull hade i förbigående sagt fel i fråga om spanska regeringens åtgärder. De ansvarslösa vänsterelementen hade inte fått vapen utan tillgripit dem, varigenom de förhindrade en omedelbar Francoseger.

142. Se Jackson, tidigare omnämnt arbete, sid. 458.

143. Jfr Guttman, tidigare omnämnt arbete, sid. 197. Givetvis var den amerikanska liberalismen hela tiden prolojalistisk och motståndare till både Franco och revolutionen. Dess inställning till revolutionen antyds koncist av följande jämförelse som anförts av Guttman, sid. 165: "300 personer samlades på Union Square för att höra Liston Oak [se not 120] avslöja stalinisternas roll i Spanien. 20 000 samlades i Madison Square Garden för att tillsammans med Earl Browder och Norman Thomas fira den borgerliga demokratins bevarande" i juli 1937.

144. D:o, sid. 198.

145. Som en avslutning av dessa iakttagelser om den internationella reaktionen kan det vara värt att lägga märke till att Vatikanen erkände Francoregeringen de facto i augusti 1937 och de jure i maj 1938. Omedelbart efter Francos slutgiltiga seger gjorde Pius XII följande uttalande: "Fred och seger har av Gud skänkts Spanien ... som nu har givit den materialistiska

ateismens proselyter i vår tid en upphöjd bekräftelse på att över allt står religionens och andens eviga värden”. Givetvis har den katolska kyrkans ståndpunkt sedan dess undergått en betydelsefull förändring – något som inte kan sägas om den amerikanska regeringens.

146. Se not 60.

147. Se exempelvis hänvisningen till Machajskij i Harold D. Lasswell: ”The World Revolution of Our Time. A Framework for Basic Policy Research (Hoover Institute Studies, Stanford, Calif., Stanford University Press, 1951), nytryck med tillägg i Harold D. Lasswell och Daniel Lerner, red., ”World Revolutionary Elites. Studies in Coercive Ideological Movements” (Cambridge, Mass., The M.I.T. Press, 1965), sid. 29-96. I en ytterst informativ uppsats med direkt anknytning till ett antal av de ämnen som har nämnts här, ”Two Roads from Marx. The Themes of Alienation and Exploitation and Workers’ Control in Socialist Thought” i ”The End of Ideology”, sid. 335-68 har Daniel Bell en mera ingående diskussion av Machajskijs kritik av socialismen som ett nytt exploateringssystemens ideologi i vilket de ”intellektuella arbetarna” kommer att dominera.

148. Lasswell, tidigare omnämnt arbete, sid. 85. I detta avseende påminner Lasswells prognos om Bells i tidigare citerade uppsatser.

149. Sammanfattad i *Christian Science Monitor*, 15 mars 1968. Jag har inte sett texten och kan följaktligen inte bedöma rapportens sanningshalt.

150. För att bara nämna det senaste exemplet: den 22 januari 1968 förklarade McNamara i ett vittnesmål inför senatens försvarsutskott att ”det föreligger ett överväldigande material som tyder på att de kommunistiska lokala förbanden och gerillastyrkorna sedan 1966 har utsatts för en avsevärd nerslitning. Följden härav har varit minskad stridseffektivitet och -moral ...” Tet-offensiven inleddes inom en vecka efter detta vittnesmål. För ett antal ytterst träffande kommentarer se *I.F. Stone’s Weekly*, 19 februari 1968.

151. Realiteten bakom retoriken har klart ådagalagts. En utomordentligt avslöjande skildring ges av Katsuichi Honda, en reporter för Asahi Shimbun, i ”Vietnam – a Voice from the Villages”, 1967, som kan rekvireras från The Committee for the English Publication of ”Vietnam – a Voice from the Villages”, c/o Mrs. Reiko Ishida, 2-13-7, Nishikata, Bunkyo-Ku, Tokyo.